T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KAMUSAL KULLANIMA AÇIK TARİHİ YAPILARDA EVRENSEL TASARIM İLKELERİ

İrem AKDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Danışman

Doç. Dr. Feride Pınar ARABACIOĞLU

Temmuz, 2022

T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KAMUSAL KULLANIMA AÇIK TARİHİ YAPILARDA EVRENSEL TASARIM İLKELERİ

İrem AKDEMİR tarafından hazırlanan tez çalışması 19.07.2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Feride Pınar ARABACIOĞLU
Yıldız Teknik Üniversitesi
Danışman

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Feride Pınar ARABACIOĞLU, Danışman
Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Doç. Dr. Aslı SUNGUR, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Doç. Dr. Özlem BELİR, Üye
İstanbul Gedik Üniversitesi _____

Danışmanım Doç. Dr. Feride Pınar ARABACIOĞLU sorumluluğunda tarafımca hazırlanan Kamusal Kullanıma Açık Tarihi Yapılarda Evrensel Tasarım İlkeleri başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim.

İrem AKDEMİR

İmza

Aileme

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans sürecinde danışmanım olmayı kabul eden, bu süreden itibaren her türlü soruma ve sorunuma yardımcı olan, yol gösteren, bir yüksek lisans öğrencisinin ihtiyacı olan bir tez danışmanı olduğu, öğrencisi olduğum için çok şanslı hissettiğim, sunduğu bakış açıları ve yönlendirmeleriyle tezime ve akademik hayatıma katkılarından dolayı danışmanım Doç. Dr. Feride Pınar Arabacıoğlu hocama;

Her zaman bana destek olan, kendimden ve yapabileceklerimden tereddüt ettiğimde başarabileceğime dair inancımı sağlayan, iyi ve kötü günümde yanımda olan, her koşulda güvenebildiğim aileme, özellikle anneme koşulsuz sevgisi, sabrı, yetiştiremediğim zamanlarda teslimlerime olan yardımı, hayatım boyunca tüm emekleri ve katkıları için teşekkür eder, şükranlarımı sunarım.

Her zaman yanımda olup, desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım; Bahar, Enver, Şule, Süeda, Seher, Büşra x2, Selda, İrem, Elif Aysu, Yasemin'e;

Küçüklüğümden itibaren tüm mimarlık serüvenime hâkim ve destek olan, bir mimarın nasıl olması, nasıl düşünmesi, nasıl davranması gerektiğini bana öğreten Alev Akın'a;

T.C. Gedik Üniversitesi'ndeki mimarlık lisans eğitimim sürecinde, mesleğimizin sadece plan çözmek olmadığını, yaşayan mekanlar tasarlamamız gerektiğini verdiği tashihlerle ve bakış açısıyla bize sağlayan ve her zaman yanımızda olan Haydar Dişbudak hocama, tez danışmanım Doç. Dr. Pınar Arabacıoğlu'yla tanışmama vesile olan Prof. Dr. Feride Önal hocama, yüksek lisans eğitimim boyunca ve tez sürecinde sunduğu katkılardan dolayı Aslı Sungur hocama, lisans eğitimimiz boyunca bize evrensel tasarımın önemi çeşitli ders, çalıştay ve saha gezileri ile aktaran ve bu bilinci bize sağlayan, tüm bu çabaları sayesinde bu tezi yazabildiğim, hiçbir zaman desteğini esirgemeyen ve hala bir sorunum olduğunda danışabileceğimi bildiğim Doç. Dr. Özlem Belir hocama, lisans ve yüksek lisans aşamasındaki tüm hocalarıma bütün emekleri için teşekkürlerimi sunarım.

İrem AKDEMİR

İÇİNDEKİLER

KISALTMA LİSTESİ vii

ŞEKİL LİSTESİ viii

TABLO LİSTESİ x

ÖZET xi

ABSTRACT xiii

1 GİRİŞ 1

1.1 Literatür Özeti ... 2

1.2 Tezin Amacı ... 3

1.3 Hipotez ... 4

2 KURAMSAL ÇERÇEVE 5

2.1 Evrensel Tasarım İhtiyacı ve Gelişimi ... 5

2.2 Evrensel Tasarım ... 9

2.3 Evrensel Tasarım İlkeleri ... 10

2.4 Bina Sertifikasyon Sistemlerinde Evrensel Tasarım ... 16

2.5 Evrensel Tasarım ve Sürdürülebilirlik ... 18

2.6 Türkiye'den ve Dünyadan Evrensel Tasarım Çalışmaları ve Örnekler ... 19

2.7 Bölüm Sonucu ... 23

3 TARİHİ YAPILARDA EVRENSEL TASARIM 25

3.1 Dünya Genelinde Yapılmış Uygulamalar ... 27

3.2 Ülkemizdeki Kamusal Uygulamalar ... 29

3.3 Ülkemizdeki Sivil Toplum Kuruluşu Uygulamaları ... 30

3.4 Bölüm Sonucu ... 30

4 TARİHİ YAPIYA MÜDAHALELERDE EVRENSEL TASARIM 31

4.1 Yapı Çevresi ve Peyzaj ... 33

4.1.1 Sokak Mobilyaları ... 33

4.1.2 Sirkülasyon Elemanları ... 33

4.2 Yapı ... 35

4.2.1 Giriş ve Çıkışlar ... 33

4.2.2 Sirkülasyon Elemanları ... 33

4.2.3 Yapı Fiziği ... 33

4.2.4 Bilgilendirici ve Yönlendirici Elemanlar ... 33

4.2.5 Programlı Erişim 33
5 SONUÇ VE ÖNERİLER 57
KAYNAKÇA 64
EKLER 72
A ERASMUS 73
TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR 74

KISALTMA LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADA	Engelli Amerikalılar Yasası (Americans with Disabilities Act)
ASL	Amerikan İşaret Dili (American Sign Language)
BEST	Binalarda Ekolojik ve Sürdürülebilir Tasarım
BRE	Bina Araştırma Kuruluşu (Building Research Establishment)
BREEAM	Bina Araştırma Kuruluşu Çevresel Değerlendirme Yöntemi (Building Research Establishment Environmental Assessment Method)
CASBEE	Yapılı Çevre Verimliliği için Kapsamlı Değerlendirme Sistemi (Comprehensive Assessment System for Built Environment Efficiency)
ÇEDBİK	Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği
DGNB	Alman Sürdürülebilir Bina Derneği (Deutsche Gesellschaft für Nachhaltiges Bauen)
EMI	Elektromanyetik girişim (Electromagnetic interference)
LEED	Enerji ve Çevre Tasarımında Liderlik (Leadership in Energy and Environmental Design)
TDK	Türk Dil Kurumu
TS 9111	Özürlüler ve hareket kısıtlılığı bulunan kişiler için binalarda ulaşılabilirlik gerekleri
TS 12460	Şehir içi yollar-Raylı taşıma sistemleri bölüm 5: Özürlü ve yaşlılar için tesislerde tasarım kuralları
TS 12576	Şehir içi yollar- Kaldırım ve yaya geçitlerinde ulaşılabilirlik için yapısal önlemler ve işaretlemelerin tasarım kuralları
TS 12694	Demiryolu taşıtları- Yolcu vagonları- Özürlü yolcuların tekerlekli sandalyeleri ile seyahatine uygun vagon düzenlemeleri
TS 13536	TS ISO 23599'un uygulamasına yönelik tamamlayıcı standart
TS 13622	Engelliler ve hareket kısıtlığı bulunan kişiler için toplu taşıma sistemlerinde erişilebilirlik gerekleri
TS 13882	Yaya yürüme yüzeylerinin sınıflandırma kuralları – Temel gereklilikler ve değerlendirme yöntemleri
TS 23599	Görme özürlü veya az görenler için yardımcı mamuller- Hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri
TS 23600	Görme ve işitme özürlüler için yardımcı mamuller- Yaya trafik ışıkları - Sesli ikazlar ve hissedilebilir yüzeyler
TSE	Türk Standartları Enstitüsü

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 Farklı fiziksel becerilere sahip bireylerin aynı ürünü eşit bir şekilde kullanması 10

Şekil 2.2 Lenovo'nun farklı kullanım ihtiyaçlarına göre ürettiği yüksekliği ayarlanabilir çalışma masası 11

Şekil 2.3 Çanakkale Gazi Evi yapı girişi ve danışma masası ilişkisi.....12

Şekil 2.4 Harvard kampüsünde yer alan yapıda renkleri kullanarak yapılmış net ve kolay anlaşılabilir yönlendirme 13

Şekil 2.5 Yaya kazalarının önüne geçmek için Büro North tarafından tasarlanan telefona bakarken görülebilen trafik ışığı yerleştirmesi, Melbourne, Avustralya.....14

Şekil 2.6 Bisikletli bir bireyin yardım ihtiyacı duymadan ve fazla güç kullanmadan metro kullanımı.....15

Şekil 2.7 Tekerlekli sandalye kullanan bireyin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş geçiş sistemi.....16

Şekil 2.8 Evrensel Tasarım ve Sürdürülebilirlik kavramları şeması 18

Şekil 2.9 Our Lady's Hospice, Dublin, İrlanda.....19

Şekil 2.10 Hazelwood School, Oxted, İngiltere 20

Şekil 2.11 Hazelwood School, Çoklu duyu tasarımı 20

Şekil 2.12 Platform asansöre dönüşebilen merdiven uygulaması ve kullanımı ..21

Şekil 2.13 Graz Müzesi Schlossberg, Graz, Avusturya 22

Şekil 2.14 Merdiven-Rampa ortak çözümü, OMM, Eskişehir.....24

Şekil 4.1 Evrensel Tasarım ilkeleri doğrultusunda tasarlanmış açık alan örnekleri 33

Şekil 4.2 Kaldırım rampası örnekleri.....34

Şekil 4.3 Mevcut kaldırımlarda rampa düzenlemeleri.....35

Şekil 4.4 Tarihi yapıda dokuyla uyumlu rampa eklemesi.....36

Şekil 4.5 Old Cambridge Baptist Church, ABD rampa ve basamak düzenlemesi 36

Şekil 4.6 Alternatif giriş uygulaması, ABD Department of Agriculture Doğu Binası, Washington, ABD 37

Şekil 4.7 Bank of England binası ana girişi 38

Şekil 4.8 Bank of England ana cephesinde yer alan ikincil giriş kapısı Sesame Access Victoria Stairlift düzenlemesi, eski(sol) ve yeni(sağ) 38

Şekil 4.9 Mevcut giriş holünde yapılabilecek düzenlemeler 39

Şekil 4.10 Mevcut koridor ve hollerde olası müdahale örnekleri ve ölçüleri 40

Şekil 4.11 Sağır Mekan ilkeleri doğrultusunda köşe duvara yerleştirilmiş cam uygulaması ile sağlanan saydamlık ve bilgi akışı.....41

Şekil 4.12 Londra'daki iki farklı kilise girişlerinde ana kapının açık tutularak cam kapı eklenmesi uygulamaları 42

Şekil 4.13 Görsel bilgi akışının sağlanabileceği kapıya saydam veya yarı saydam malzeme uygulamaları.....42

Şekil 4.14 Mevcut merdivenlerde kaymaya dayanıklı bant uygulaması.....43

Şekil 4.15 Braille alfabesi ile hissedilebir yüzeyli korkuluklar.....44

Şekil 4.16 Rampalarda güvenli rampa eğimleri 45

Şekil 4.17 Yapıya temas eden ve etmeyen kalıcı ve geçici rampa uygulamaları .45

Şekil 4.18 Santa María Bazilikası girişinde başlangıç ve bitişinde uyarı bantları yer alan geçici ahşap rampa uygulaması, Krakow, Polonya.....46

Şekil 4.19 Kısa yüksekliklerde kullanılan platform merdiven uygulaması, Marylebone, Londra.....48

Şekil 4.20 Kısa yüksekliklerde kullanılan platform merdiven uygulaması, konut girişi, Edinburgh 48

Şekil 4.21 100 cm'den yüksek merdivenlerde kullanılan platform merdiven uygulaması, Knock Bazilikası, İrlanda.....49

Şekil 4.22 Tarihi banka binasına dışarıdan eklenen panoramik asansör ve merdiven çözümü, Padova, İtalya 50

Şekil 4.23 Giriş katları 13.yy'da inşa edilmiş konut yapısının avlusuna eklenen, sessiz çalışan çelik asansör uygulaması, Venedik, İtalya.....50

Şekil 4.24 Pitti Sarayı'nda ikincil avluya eklenen asansör ile müze içi erişilebilirliğin sağlanması, Floransa, İtalya 51

Şekil 4.25 Farklı renklerle yapı bölümlerinin anlatıldığı, yerel dil, İngilizce ve Braille alfabesi ile hazırlanmış görsel ve dokunsal plan panosu örneği, Uffizi Galerisi, Floransa, İtalya.....53

Şekil 4.26 Üç boyutlu maket örneği, Wawel Kalesi, Krakow, Polonya.....54

Şekil 4.27 VR gözlük veya bilgilendirme panosunda sunulan sanal turlar.....54

Şekil 4.28 Teras katında manzarayı betimleyen oyma silüet ve üzerlerinde yapı bilgisi yazılı hem görsel hem dokunsal bilgilendirme plakası, Klementinum, Prag, Çek Cumhuriyeti.....55

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 Bina sertifikasyon sistemleri ve Evrensel Tasarımı konu alan başlıkları 16

Tablo 4.1 Kavram Haritası 33

Tablo 4.2 Yükseklik farkına göre uygulanması gereken eğim yüzdeleri 46

Tablo 5.1 Tarihi yapılarda olası müdahale ve projelendirme süreci yönetim tablosu.....58

Tablo 5.1 Tarihi yapılarda olası müdahale ve projelendirme süreci yönetim tablosu (devamı) 59

Tablo 5.2 Tarihi yapılarda Evrensel Tasarım kapsamında yapılacak müdahalelerin önceliklendirme listesi.....61

ÖZET

Kamusal Kullanıma Açık Tarihi Yapılarda Evrensel Tasarım İlkeleri

İrem AKDEMİR

Mimarlık Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Feride Pınar ARABACIOĞLU

Kişiye özel tasarım ihtiyacı ve adaptasyona gerek olmaksızın, tüm insanlar tarafından mümkün olan en geniş ölçüde kullanılabilen ürün, hizmet ve ortamların tasarımı Evrensel Tasarım olarak adlandırılmaktadır. Bugün tarihi değere sahip yapılar, yapıldıkları dönem itibarı ile fiziksel veya zihinsel farklığı bulunan bireyler göz önüne alınmadan, belirli bir standart insan figürü üzerinden tasarlanmıştır ve erişilebilirlik konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Özellikle kamusal kullanıma açık tarihi yapıların herkes tarafından erişilebilir ve kullanılabilir olması gerekmektedir. Tescilli yapılar söz konusu olduğunda koruma ilkeleri ve ek yönetmelikler devreye girmekte, bu durumda yapılabilecek müdahaleleri oldukça kısıtlamaktadır. Bu doğrultuda tarihi yapılarda uygulanabilecek, mevcut koruma yasalarına uygun, tarihi çevreye ve yapıya saygılı, Evrensel Tasarım anlayışıyla tasarlanmış çözümlerinin derlenmesi, ileride herhangi bir tarihi yapıda yapılacak projelerde bir kaynak olarak başvurulabilecek bir yayın sunmak amaçlanmıştır. Öncelikle ilgili yöntem ve kavramlar açılanarak konuya hakimiyet sağlanmıştır. Devamında ise ülkemizde erişilebilirlik alanında yürürlükte olan standart, yönetmelik ve kılavuz kitaplar, farklı ülkelerde sözü

edilen özellikteki yapılar için gerçekleştirilen tasarımlar, konuya yaklaşımları ve ürettikleri yayınlar incelenmiştir. Yapılan bu incelemelerden yararlanarak tarihi yapılarda Evrensel Tasarım standartlarını sağlayabilecek olası müdahaleler Yapı Çevresi ve Peyzaj ana başlığı altında Sokak Mobilyaları ve Sirkülasyon Elemanları olarak, Yapı ana başlığı altında ise Giriş ve Çıkışlar, Sirkülasyon Elemanları, Yapı Fiziği, Bilgilendirici ve Yönlendirici Elemanlar ve Programlı Erişim başlıkları altında derlenmiştir.

Tescilli yapılarda koruma kanunları gereği oluşan sınırlılıklar nedeniyle Evrensel Tasarımın tamamen karşılanması mümkün olmayabilir, bu durumda öncelik, mümkün olan en üst seviyede Evrensel Tasarım standartlarının sağlanması olmalıdır, Evrensel Tasarımın sağlanamadığı yerlerde ise mümkün olan en üst düzeyde erişilebilirlik sağlanmalıdır ve süreç etkin ve verimli bir şekilde yönetilmelidir. Bu kapsamda tarihi yapılarda yapılması planlanan müdahalelere yol göstermesi amacıyla beş aşamadan oluşan bir süreç yönetim tablosu sunulmuştur. Giriş ve çıkışlar gibi bazı yapı elemanlarının Evrensel Tasarım anlayışını benimsemesinin öncelik taşıması gerektiği düşüncesiyle ise yapılması planlanan müdahalelerin önceliklendirilmesinin yararlı olacağına kanaat getirilmiştir ve bir önceliklendirme listesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi çevre, tarihi yapı, evrensel tasarım, herkes için tasarım, kapsayıcı tasarım, erişilebilirlik

ABSTRACT

Universal Design Principles in Historical Buildings Open to Public Use

Irem AKDEMIR

Department of Architecture

Master of Science Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Feride Pınar ARABACIOGLU

Universal Design can be defined as; the design of products, services, and environments that can be used by all people to the greatest extent possible without the need for personalized design and adaptation. Historic buildings as a result of the period they were built were designed based on a certain standard human figure, without considering individuals with differences. When it comes to listed structures, protection principles and additional regulations come into play, restricting the interventions that can be made. The thesis aims to compile solutions with a universal design approach that can be applied in historical buildings, complies with current conservation laws with a respect to the historical environment and structure, and present a publication that can be referenced as a source in projects to be made in any historical building in the future. First, the methods and terms on this subject were explained. Afterward, the standards, regulations, and guidebooks in force in the field of accessibility in Turkey, and approaches to the subject and the publications from different countries were examined. Thereon, possible interventions that can provide both protection and universal design standards in historical buildings compiled under eight topics.

When it is not possible to meet the universal design standards completely due to the limitations caused by the conservation laws, the priority should be to provide the highest possible level of universal design standards. In this context, a process management table consisting of five stages has been presented to guide the interventions planned to be made in historical buildings. Considering that some building elements such as entrances and exits should adopt the Universal Design approach, it was decided that it would be beneficial to prioritize the planned interventions and a prioritization list was proposed.

Keywords: Historic environment, historic building, universal design, design for all, inclusive design, accessibility

1
GİRİŞ

Günümüzde tarihi öneme sahip tescilli yapılar, yapıldıkları dönemin tasarım anlayışı ve akımlarına göre tasarlanmış ve belli bir standart insan figürü üzerinden planlanmıştır. İkizoğlu'nun özürlü ve toplum ilişkisini incelediği makalesine göre; tarihsel süreçte engelli bireylere aileleri tarafından utanılan ve saklanması gereken bir obje gibi davranılmış, hatta "Moral Model"e göre sakatlık, doğrudan günah ve uğursuzlukla ilişkilendirilmiş, toplumun engelli kişilere karşı görüş ve tavırları dolayısıyla engelli bireylerin topluma karışmaları çok geç olmuştur (İkizoğlu, 2005). Bu nedenle çoğu tarihi yapıda engelli bireyler toplumun bir parçası olarak düşünülmeden, standartlaştırılmış bir insan modeli üzerinden tasarımlar yapılarak inşa edilmiş ve engellenmişlerdir. Tarihi önemi olan yapılar, yerel ve bölgesel kimliğin ve tarihin bir parçası olarak hem kültürel olarak ziyaret edilmesi, deneyimlenmesi gereken mekanlardır hem de okul, hastane, banka, karakol, yerel yönetim, kültür merkezi vb. fonksiyonlara hizmet etmesi sebebiyle günlük hayatta aktif olarak kullanılması gereken yerlerdir.

Bu yapılar çocuklar, yaşlılar ve engelliler başta olmak üzere herkes tarafından erişilebilir ve kullanılabilir olmalıdır. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının yayınlamış olduğu verilere bakıldığında göz ardı edilmemesi gereken bir nüfus yoğunluğu karşımıza çıkmaktadır. Bakanlığın yayınlamış olduğu Ocak 2022 tarihli Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni'ne göre Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nden elde edilen bilgilere göre Türkiye nüfusu 31.12.2020 tarihi itibarıyla 83.614.362'dir. Toplam nüfusa oranla 0-14 yaş aralığı kişi sayısı %22, 65 yaş üstü kişi sayısı %9,5, 3 ve daha yukarı yaş nüfusunda en az bir engeli olan(Görmede zorluk yaşayanlar, İşitmede zorluk yaşayanlar, Konuşmada zorluk yaşayanlar, Yürümede, merdiven çıkmada/inmede zorluk yaşayanlar, Bir şeyler taşımada/tutmada zorluk yaşayanlar, Yaşıtlarına göre öğrenmede/ basit dört işlem yapmada/ hatırlamada dikkatini toplamada zorluk yaşayanlar olarak belirlenmiş engel grupları) kişi sayısının toplam nüfusa oranı ise %6,9 (4.876.000

kişi)'dur (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Bakanlığın yayınlamış olduğu verilere bakıldığında göz ardı edilmemesi gereken bir nüfus yoğunluğu karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde tarihi yapılara bazı eklemeler yapılarak çocuklar, yaşlılar, engelliler vb. grupların yapıya erişilebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat bu uygulamalar incelediğinde, bulunduğu çevreyle ve yapıyla ilişki kuramayan, yer yer yapıya ve tarihi dokuya zarar veren uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Bu gibi olumsuz uygulamalar nedeniyle tarihi yapılarda erişilebilirlik müdahalelerinden kaçınılmaktadır (Evcil, 2018). Fakat Evrensel Tasarım anlayışı benimsenerek ve herkesi kapsayarak yapılacak müdahalelerde hem tarihi dokuyu korumak hem de yapıya ve alana erişilebilirliği, kullanılabilirliği sağlamak mümkündür. Bu tezde bu gibi müdahale yöntemleri araştırılarak ülkemizde eksik kalınmış bir konunun gelişmesi için bir adım atılmak istenmiştir.

1.1 Literatür Özeti

Ülkemizde bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde, tarihi yapı ve Evrensel Tasarımı beraber ele alan hiçbir yayın olmadığı görülmektedir. Fakat Evrensel Tasarım konusunda herkes için tasarım, kapsayıcı tasarım, erişilebilirlik gibi kavramlar da kullanılmaktadır. YÖK Tez Merkezi web sitesi üzerinden Mimarlık Ana Bilim Dalı'nda üretilmiş yukarıda belirtilen kavramları konu alan tezler araştırıldığında, Evrensel Tasarım başlığında 11, Herkes için Tasarım başlığında 1, Kapsayıcı Tasarım başlığında 3, Kapsayıcılık başlığında 3, Erişilebilir başlığında 2, Erişilebilirlik başlığında ise 12 adet tez, toplamda 32 adet tez üretildiği görülmüştür (Tez Merkezi, tarih yok). Bu tezlerden sadece üç tanesi herkes için tasarım, erişilebilirlik ve tarihi çevre konularını ele almıştır. Bunlar; Tarihi kent merkezinin herkes için tasarım ilkeleri açısından incelenmesi; Edirne örneği, Kamusal mekân ve erişilebilirlik kavramları kapsamında Bursa tarihi hanlar bölgesinin irdelenmesi ve Tarihi yapı ve alanları herkes için erişilebilir hale getirmeye yönelik model önerisi; Sivas kent örneği başlıklı tezlerdir.

Bu alanda kamusal çerçevede ise TSE standartları; TS 9111 Özürlüler ve hareket kısıtlılığı bulunan kişiler için binalarda ulaşılabilirlik gerekleri, TS 12460 Şehir içi yollar-Raylı taşıma sistemleri bölüm 5: Özürlü ve yaşlılar için tesislerde tasarım

kuralları, TS 12576 Şehir içi yollar- Kaldırım ve yaya geçitlerinde ulaşılabilirlik için yapısal önlemler ve işaretlemelerin tasarım kuralları, TS 12694 Demiryolu taşıtları- Yolcu vagonları- Özürlü yolcuların tekerlekli sandalyeleri ile seyahatine uygun vagon düzenlemeleri, TS 13536 TS ISO 23599'un uygulamasına yönelik tamamlayıcı standart, TS 13622 Engelliler ve hareket kısıtlığı bulunan kişiler için toplu taşıma sistemlerinde erişilebilirlik gerekleri, TS 13882 Yaya yürüme yüzeylerinin sınıflandırma kuralları – Temel gereklilikler ve değerlendirme yöntemleri, TS ISO 23599 Görme özürlü veya az görenler için yardımcı mamuller- Hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri, TS ISO 23600 Görme ve işitme özürlüler için yardımcı mamuller- Yaya trafik ışıkları - Sesli ikazlar ve hissedilebilir yüzeyler TSE standartları yer almaktadır.

Erişilebilirlik mevzuatı, 5378 sayılı Engelliler hakkında kanun, Yapı denetimi uygulama yönetmeliği, Erişilebilirlik izleme ve denetleme formları, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Erişilebilirlik Kılavuzu çalışmaları vardır. Bu çalışmaların hiçbirinde mevcut yapı, tarihi yapı veya çevre konusu ele alınmamıştır.

Mevcut yapılarda Evrensel Tasarım konusuna Dünya Engelliler Vakfı'nın 2013 yılında yayınlamış olduğu Evrensel Standartlar Kılavuzu'nda değinildiği, fakat tarihi yapı veya çevre konusunun incelenmediği görülmüştür. Tüm bu nedenlerden dolayı, tarihi çevrede ve yapıda uygulanabilecek Evrensel Tasarım uygulamalarının araştırılmasına ve derlenmesine ihtiyaç olduğu kanaati getirilmiştir.

1.2 Tezin Amacı

Yapılara sonradan eklenen elemanlarla sadece erişilebilirlik sağlanmakta fakat bu doğrultuda yapılan müdahaleler çoğunlukla engelli bireylerin "farklı" olduğu alt metnini içermektedir ve istemeden de olsa ötekileştirmektedir. Tescilli yapılara müdahale imkânının kısıtlı olması ve yapı elemanları ölçülerinin yeterli alanı sağlamaması yapının erişilebilirlik ve tasarımı bir bütün olarak ele alan Evrensel Tasarım ilkelerine uygun düzenlenmesini zorlaştırmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda ülkemizde tarihi yapılarda Evrensel Tasarım ilkeleri konusunda çalışmaların yeterli olmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda tarihi yapılarda

uygulanabilecek, tarihi çevreye ve yapıya saygılı, Evrensel Tasarım ilkelerini benimsemiş çözüm önerileri derlenerek, Evrensel Tasarım İlkeleri doğrultusunda daha erişilebilir hale gelmesini sağlamak adına ileride herhangi bir tarihi yapıda yapılacak iyileştirme/restorasyon veya kullanım dönüşümü projelerinde bir kaynak olarak başvurulabilecek bir yayın sunmak amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu tez, ileride bu alanda yapılacak çalışmalara bir zemin hazırlamak hedefiyle üretilmiştir.

1.3 Hipotez

Tarihi yapılarda Evrensel Tasarım İlkelerinin ve erişilebilirliğin sağlanması zorlayıcı bir durumdur ve ülkemizde bu alandaki çalışmalarda büyük eksiklikler vardır. Bu eksiklikler akademik yayınlarda tartışma konusu olmuş olsa da yasal ve yönetimsel düzeyde gerekli önem verilmemektedir. Bu kapsamda yönlendirici yayınlara ve kılavuz kitaba ihtiyaç vardır. Konu ile yapılmış çalışmaların derlenmesi ve sınıflandırılması yapılacak yeni uygulamalara ışık tutacaktır.

2
KURAMSAL ÇERÇEVE

Evrensel Tasarım konusunda üretilen yayınlara bakıldığında bir kavram birliğini sağlanamadığı görülmektedir. Bazı kavramlar tamamen eş anlamlıyken diğerlerinde ise farklılıklar vardır. Bu nedenle kullanılan kavramların karıştırılmaması ve anlaşılabilirliğini sağlamak amacıyla öncelikle konuyla ilgili terimleri açıklamanın faydalı olacağı düşünülmüştür.

2.1 Evrensel Tasarım İhtiyacı ve Gelişimi

Herhangi bir ürünün, çevrenin ya da yapının tasarımında estetik değerler olduğu gibi, mühendislik, uyulması gereken standartlar ve yönetmelikler, çevresel ve altyapısal faktörler, bütçe ve zaman gibi pek çok etken vardır. Tüm bu faktörler göz önüne alınarak bir tasarım yapılmaya çalışıldığında genellikle ortalama bir insan figürünün belli vücut standartları baz alınarak çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Ancak bu durum, tasarlanan ürünün ya da mekânın herkes tarafından kullanımını kısıtlamakta, bazı durumlarda ise tamamen engellemektedir. Standartlaştırılmış bir beden ölçüsüne göre tasarlanan bu yerler herhangi bir farklılığı olan bireyler için hem fiziksel engeller oluşturmakta hem de uzun dönemde psikolojik etkiler yaratmaktadır.

Evrensel Tasarım'ın serüveni, engelli bireyler için tasarıma duyulan ilgi ile 1950'lerde başlamıştır. Avrupa, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, fiziksel engelli kişiler için yapılı çevredeki engelleri kaldırmak amacıyla **Engelsiz Tasarım** (barrier-free design) fikri ortaya çıkmıştır. Fakat bu tasarım yaklaşımında engellik çözülmesi gereken bir sorun olarak kabul edilerek, genel çevrenin veya ortamın engelsizleştirilmesindense kişiye ve mekâna özel çözümler getirilerek ortamdaki engeller kaldırılmaya çalışılmaktaydı (Institute for Human Centered Design, tarih yok).

1970'lerde ise Avrupa'nın bazı yerlerinde ve Amerika'da engelli bireye özel tasarımdan uzaklaşılarak, bu durumun normalleşmesi ve entegrasyonu üzerinde

düşünülmeye ve Erişilebilir Tasarım terimi kullanılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda Erişilebilirlik üzerine çalışmalar başlamış ve Evrensel Tasarım İlkelerinin öncülüğünü yapmıştır (Institute for Human Centered Design, tarih yok). **Erişilebilirlik,** var olan düzene yetersizliği olan kişilerin erişme imkanını sağlayabilmek için ek düzenlemelerin dahil edilmesidir. Ancak doğal düzenden ayrı olarak yer alan bu erişilebilir özellikler, maliyet ve estetik açısından daha zayıf bir sistem sunmaktadır (Kaplan & Aksoy, 2019). Bu duruma bir örnek vermek gerekirse, arka girişten yapıya girişi sağlanan bir tekerlekli sandalye kullanıcısı yapıya erişebilmektedir fakat bu erişilebilirliği sağlarken ayrıştırılmaktadır.

Amerika'da tasarımın bir medeni hak koşulu olmasının kabul edilmesi üzerine 1990'da günlük hayatta engelli kişilere karşı ayrımcılığı yasaklayan federal bir medeni hak olan Engelli Amerikalılar Yasası (ADA) kabul edilmiştir. ADA ile engelli kişilerin istihdam fırsatlarından yararlanma, mal ve hizmet satın alma ve eyalet ve yerel yönetim programlarına katılma konusunda herkesle aynı fırsatlara sahip olması sağlanmıştır. Bu doğrultuda 2010 yılında yenilenerek "2010 ADA Standards for Accessible Design" adını alan bir dizi standart yayınlanmıştır (U.S. Department of Justice Civil Rights Division, tarih yok).

Bu gelişmeyi takiben Herkes için Tasarım tartışmaları başlamıştır. Bu tartışmalarda ise iki isim öne çıkmaktadır; Selwyn Goldsmith ve Ronald Mace. Mimar olan bu iki isim de çocukluk yıllarında çocuk felci geçirmiş ve bu hastalığın bir sonucu olarak tekerli sandalye kullanmaktadır. Goldsmith ve Mace, erişilebilirlik konusunun yeterince üzerinde durulmadığını ve bunun her durumda ve yerde sağlanması gerektiğini savunmuşlardır (Institute for Human Centered Design, tarih yok). 1997 yılında North Carolina State Üniversitesi'ndeki Evrensel Tasarım Merkezi (The Center for Universal Design) bünyesinde ve Ronald Mace önderliğinde on yazar (Bettye Rose Connell, Mike Jones, Ron Mace, Jim Mueller, Abir Mullick, Elaine Ostroff, Jon Sanford, Ed Steinfeld, Molly Story ve Gregg Vanderheiden) erişilebilirlik ve tasarımı birlikte ele alan Evrensel Tasarım İlkeleri olarak yedi ilke belirlemiştir (The Center for Universal Design, 1997). Daha açıklayıcı olmak adına şöyle denebilir; Bir yapının Evrensel Tasarım ilkelerine uyması için erişilebilir olması gerekmektedir fakat yapının erişilebiliyor olması Evrensel Tasarım anlayışıyla tasarlandığı anlamını taşımamaktadır.

İlk olarak 1980'lerde Mimar Ronald L. Mace tarafından kullanılan **Evrensel Tasarım** kavramı Mace tarafından şöyle tanımlanmıştır: "Adaptasyona gerek duyulmaksızın tüm yaş ve insanlar tarafından kullanılabilen ürün ve yaşanabilen çevrelerin tasarımıdır" (alıntılayan Belir, 2018, s.1); (aktaran Mace, Hardie ve Place, 1991). Evrensel Tasarım anlayışı özünde kimseyi ayrıştırmadan, tasarımın herkes için aynı kullanılabilirliğe ve estetiğe sahip olmasıdır. Bu alanda zamanla konuyu daha iyi temsil ettiği düşünülerek Evrensel Tasarım kavramıyla eş anlamlı bazı kavramlar kullanılmaya başlanmıştır, bunlar; herkes için tasarım (design for all), kapsayıcı tasarım (inclusive design), engelsiz tasarım (barrier-free design), yaşam boyu tasarım (lifespan design), insan merkezli tasarım (human centered design) (Evcil, Herkes için Tasarım Evrensel Tasarım, 2014). Bu kavramlardan günümüzde en çok kullanılanları herkes için tasarım ve kapsayıcı tasarımdır.

Herkes için tasarım ve kapsayıcı tasarım temsil ettikleri doğrultusunda Evrensel Tasarım ile aynıdır denebilir, fakat bu alanda ortaya çıkan kavram karmaşasından kaynaklı olarak farklı bir kavram olarak anlaşılabilmektedir. Terimler farklı coğrafyalarda benzer amaçlarla ortaya çıkmışlardır. **Herkes için tasarım**, adından da anlaşılacağı üzere hiçbir grubu ayrıştırmadan, herkes için ürün ve mekân tasarımı temsil etmektedir. Avrupa Tasarım ve Engellilik Enstitüsü (The European Institute for Design and Disability) Stockholm bildirgesinde herkes için tasarımın herkesin eşit bir şekilde imkanlardan yararlanarak her yönüyle sosyal hayatın bir parçası olmasını amaçladığını belirtmiştir. Bunu başarmak içinse, insanlar tarafından insanların kullanımı için tasarlanan her şeyin erişilebilir, toplumdaki herkes tarafından kullanılmaya uygun ve her gün gelişen insan farklılığına cevap veren nitelikte olması gerektiği vurgulanmıştır (alıntılayan Heylighen, Valerie, & Steenwinkel, 2017); (aktaran The European Institute for Design and Disability, 2004).

Kapsayıcı Tasarım terimiyle anlatılmak istenen ise, bireyleri cinsiyet, din, dil, ırk, geçici veya kalıcı zihinsel ve fiziksel kabiliyetine göre ayrıştırmadan, tüm insanları kapsayacak biçimde ürün ve mekân tasarımıdır. Kapsayıcı tasarım da herkes için tasarımda olduğu gibi kavramsal olarak Evrensel Tasarım anlayışını temsil etmektedir.

Evrensel Tasarım kapsamında gelişen tasarım yaklaşımlarının en sonuncusu ise 2010 yılında ilk taslak kılavuz kitabı yayınlanmış olan Sağır Mekân Tasarımıdır. DeafSpace yani **Sağır Mekân**, Washington, Amerika'da bulunan Gallaudet Üniversitesi'nde Hansel Bauman yürütücülüğünde işitme engelli öğrenciler, öğretim görevlileri ve çalışanlar ile gerçekleşen iki günlük çalıştay çalışması sonucu ortaya çıkan bir dizi tasarım ilkesidir. İki cilt olarak yayınlamış olan Sağır Mekân Tasarımı Kılavuz İlkeleri'nin (DeafSpace Design Guidelines) birinci cildi tasarım yaklaşımına, gelişimine ve ilkelere yer vermekle birlikte tek başına bir kılavuz kitap görevi görmektedir, ikinci cildi ise Gallaudet Üniversitesi kampüsü üzerinde yoğunlaşmakta ve planlarını içermektedir. İşitme engelli bireylerin kavramsal, dilsel ve kültürel mekânsal duyarlılıkları, çevresiyle ve bireyle bağı kopmuş modern mimarlık paradigmasına alternatif bir yaklaşım sunmakta olan Sağır Mekân Tasarım İlkeleri sağır bireyler ve çevreleri için önemli olan beş ana başlık etrafında düzenlenmiştir. Bu ana başlıklar, mekân ve yakınlık, duyusal erişim, hareket ve yakınlık, ışık ve renk, akustik olarak adlandırılmıştır. Bu kategorilerin hepsinde ortak olan, topluluk oluşturma, görsel bir dil olan işaret dili, güvenlik ve iyi hissetme duygularını hedef almasıdır (Bauman, DeafSpace Design Guidelines , 2010). Evrensel Tasarım ilkeleri ve Sağır mekân tasarım ilkeleri özünde benzer endişeleri barındırmaktadır ve birbirini beslemektedir, bu nedenle tez kapsamında konuya yer verilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Yukarıda bahsedilen kavram karışıklığının önüne geçmek adına seçilen terimler hakkında açıklama yapmak gerekmektedir. Kapsayıcı Tasarım veya Herkes için Tasarım kavramları terim olarak yapılmak isteneni daha iyi anlatsa da bilinçaltında "engelli olma" durumunu çağrıştırdığı düşüncesiyle bu tezde Evrensel Tasarım kavramı tercih edilmiştir. TDK 'ya göre Evrensel, evrenle ilgi, bütün insanlığı ilgilendiren, dünya çapında olarak tanımlanmaktadır (TDK, tarih yok). Burada bahsedilecek olan standartların sadece engelliler için tasarımla özdeşleşmemesi, genel olarak yapı tasarım kararları olarak algılanması istenmektedir. Bu nedenle Evrensel Tasarım kavramı seçilmiştir.

Benzer şekilde, orijinal adı "DeafSpace" olan bu tasarım yaklaşımına tezde neden Sağır Mekân olarak bahsedildiğini açıklamak faydalı olacaktır. Hansel Bauman kılavuz kitapta "deaf" kelimesini sağır birey, "Deaf" kelimesini ise kendini işitme

engelli olarak tanımlayan birey olarak tanımlamaktadır (Bauman, DeafSpace Design Guidelines , 2010). Bu nedenle tam anlamıyla “İşitme Engelli Mekân” olarak çevirmek daha doğru ve kapsamlı olmaktadır. Göksenin İnalhan ise konuyu Evrensel Tasarıma Farklı Bakışlar adlı kitapta “Sessizliğin Mekânı” olarak ele almıştır. Fakat ülkemizde bu konuyu ele alan yayınlarda çoğunlukla Sağır Mekân terimi kullanıldığı görülmüştür. Bu nedenle hem akademik terim bütünlüğünü ve devamlılığını sağlamak hem de akılda kalıcılığı ve vuruculuğu sağlamak amacıyla DeafSpace terimi bu tezde “Sağır Mekân” olarak adlandırılmıştır.

2.2 Evrensel Tasarım

Evrensel Tasarım, yaşı, boyutu, yeteneği veya engeli ne olursa olsun, bir mekânın tüm insanlar tarafından mümkün olan en geniş ölçüde erişilebilmesi, anlaşılabilmesi ve kullanılabilmesi için tasarlanmasıdır. Bir ortam (veya o ortamdaki herhangi bir bina, ürün veya hizmet), onu kullanmak isteyen tüm insanların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmalıdır. Bir yapı veya ürünün erişilebilir, kullanışlı olması gerekir ve kullanımı iyi hissettirmelidir. Evrensel Tasarım, tasarım süreci boyunca herkesin farklı ihtiyaç ve yeteneklerini göz önünde bulundurarak, insanların ihtiyaçlarını karşılayan ürünler, hizmetler ve ortamlar yaratır (National Disability Authority, tarih yok). Tüm bu nedenlerle, Evrensel Tasarım bir önceki bölümde de açıklandığı üzere, herkes için tasarımdır, her bireyin mekânı eşit ve adaletli bir biçimde kullanmasını hedefler, bunu yaparken de herhangi bir farklılığı bulunan bireyleri ötekileştirmeden, kapsayıcı bir şekilde mekâna erişmesini ve kullanmasını hedefler. Bu farklılıklar geçici veya kalıcı fiziksel, zihinsel veya kültürel olabilir. Engelli birey denildiğinde akıllara sadece tekerlekli sandalye kullanman bir birey değil, aynı zamanda dilini ve kültürünü bilmediği bir ülkede bulunan bir turist, iş çıkışı yorgun olan bir birey, telefona bakarak yürüyen bir birey veya yoğun bir sis anında araba kullanan bir birey de gelmelidir. Herkesin aynı zihinsel, ruhsal ve fiziksel kapasitede olmadığı unutulmamalıdır. Evrensel Tasarım, bir proje sürecinde önce tasarım kararlarının alınıp daha sonra yapının erişilebilirliğini sağlamak için yeni elemanlar eklemek değil, projenin ana tasarım kararlarının alındığı aşamada estetik ve erişilebilirliğin bir bütün olarak ele alınmasıyla herkese hitap eden kararlarının alınmasıdır.

2.3 Evrensel Tasarım İlkeleri

Yedi ayrı ilke olarak belirlenen Evrensel Tasarım İlkeleri, ayrı ilkeler olarak sunulmuş olsa da her ilke birbiri ile ilişkili ve birbirini tamamlar niteliktedir, bu nedenle ilkeler ayrı başlıklar altında gruplandırılmış olsa da bir bütün olarak düşünülmelidir. Evrensel Tasarım Merkezi'nde belirlenen Evrensel Tasarımın yedi ilkesi aşağıdaki gibidir (The Center for Universal Design, 1997):

Adil/Eşitlikçi Kullanım: Tasarımın farklı kabiliyetteki kişiler tarafından kullanılabilir ve pazarlanabilir olmasıdır (Şekil 2.1). Bu ilkeye göre tasarım aşağıdaki özellikleri taşımalıdır:

- Tasarım tüm kullanıcılar için mümkün olduğunca aynı olmalı, eşitliğin sağlanamadığı durumlarda ise mümkün olduğunca eşdeğer olmalıdır.
- Tasarım hiçbir kullanıcıyı ayrıştırmamalı veya etiketleyerek küçük düşürmemelidir.
- Tüm kullanıcılar için eşit gizlilik, güvenlik ve koruma sağlanmalıdır.
- Tasarım tüm kullanıcılara cazip gelecek şekilde düşünülmelidir.

Bu ilkeye örnek olarak sensörlü kapılar, farklı kabiliyetteki bireyler tarafından eşit bir şekilde kullanılabilen ATM'ler veya spor arenaları, seminer salonları gibi mekanlarda yer alan etkinliğe ve ihtiyaca göre yerleştirilebilen, uyarlanabilir ve iç içe geçen oturma düzeni gösterilebilir.

Şekil 2.1 Kullanım dönüşümüne uğramış tarihi bir yapıda mekânın farklı fonksiyonlarda herkes için sağladığı eşit şartlar (Serrano & Baquero, tarih yok)

Kullanımda Esneklik: Tasarım bireylerin farklı tercih ve yeteneklerine hitap etmelidir (Şekil 2.2). Bu ilkeye göre tasarım aşağıdaki özellikleri taşımalıdır:

- Kullanıcıya kullanım yöntemi seçenekleri sağlanmalıdır. Tasarımı kullanırken bireye seçim şansı sunulmalıdır.
- Tasarım sağ veya sol elle kullanılabilir olmalıdır.
- Tasarımın doğru ve net bir şekilde kullanılması kolaylaştırılmalıdır.
- Tasarım kullanıcının hızına uyarlanabilir olmalıdır.

Bu ilkeye dokunsal ve sesli bilgi aktarımı yapan, kart takma yeni içe doğru oyuk ve avuç içi dayanağı olan ATM'ler, kullanıcının isteği ve ihtiyacına göre ayakta veya oturarak kullanıma uygun olarak ayarlanabilir ayaklı masalar ve günlük hayatta solak insanları zorlayan eskiz kalemleri, makas, t cetveli gibi eşyaların sağ ve sol elle kullanıma uygun tasarlanması örnek olarak verilebilir.

Şekil 2.2 Lenovo'nun farklı kullanım ihtiyaçlarına göre ürettiği yüksekliği ayarlanabilir çalışma masası (Lenovo, tarih yok)

Basit ve Sezgisel Kullanım: Tasarım kullanıcının mevcut konsantrasyonundan, deneyiminden, bilgisinden ve becerilerinden bağımsız olarak kolay kullanılabilir olmalıdır (Şekil 2.3). Bu ilkeye göre tasarım aşağıdaki özellikleri taşımalıdır:

- Tasarım olabildiğince basit olmalı ve gereksiz karmaşıklıklardan uzak durulmalıdır.
- Tasarım kullanıcının sezgileriyle ve beklentileriyle uyumlu olmalıdır. (örn: bir restorana girildiğinde kasanın ve tuvaletin yeri genel sezgiyle anlaşılabilir olmalıdır veya bir kültür merkezine girildiğinde danışma masası kullanıcının tahmin edeceği yerlerde bulunmalı, aranmamalıdır.)

- Tasarım farkı okuryazarlık ve dil seviyesinde olan bireylere bilgi aktarabilmelidir.
- Bilgiler önem sırasına göre düzenlenmelidir.
- Bir iş sırasında ve sonrasında etkili yönlendirme ve geribildirim sağlanmalıdır.

Bu ilkeye yürüyen merdivenler, asansör kontrol düğmeleri veya IKEA firmasının hazırlamış olduğu ürün montaj kılavuzları örnek olarak verilebilir.

Şekil 2.3 Çanakkale Gazi Evi yapı girişi ve danışma masası ilişkisi (Yalın Mimarlık, 2017)

Algılanabilir Bilgi: Tasarım kullanıcının duyusal becerilerinden ve ortam koşullarından bağımsız olarak gerekli bilgileri kullanıcıya etkili bir şekilde iletmelidir (Şekil 2.4). Bu ilkeye göre tasarım aşağıdaki özellikleri taşımalıdır:

- Görsel, sözel, dokunsal vb. farklı yöntemlerle gerekli temel bilgiler kullanıcıya iletilmelidir.
- Gerekli bilgilerin yer aldığı pano, panel vb. elemanlar ve çevre arasında yeterli kontrast sağlanmalı, kolayca algılanabilir olmalıdır.
- Temel ve önemli bilgilerin okunabilirliği en üst düzeyde olmalıdır.
- Farklı ögeler ayırt edilebilir ve tarif edilebilir olmalıdır. Yönlendirme veya talimat vermek kolay olmalıdır. (örn: banka mobil uygulamalarının kullanımı kolay ve anlaşılabilir olmalı, yardım gerekmeden işlem yapabilir olmalıdır.)
- Tasarımın farklı teknik ve cihazlara uygunluğu sağlanmalı, farklı duyusal sınırlıkları olan bireyler tarafından kullanılabilirliği sağlanmalıdır. (örn: işitme cihazları vb.)

Bu ilkeye ısıtıcı kontrol panellerinin dokunsal, görsel ve işitsel veriler barındırması, zemine uygulanacak yönlendirici işaretlemeler, çeşitli işitsel ve görsel bilgilendirmelerle havalimanları, tren istasyonları gibi yerlerde sıra oluşumunun azaltılması örnek olarak gösterilebilir.

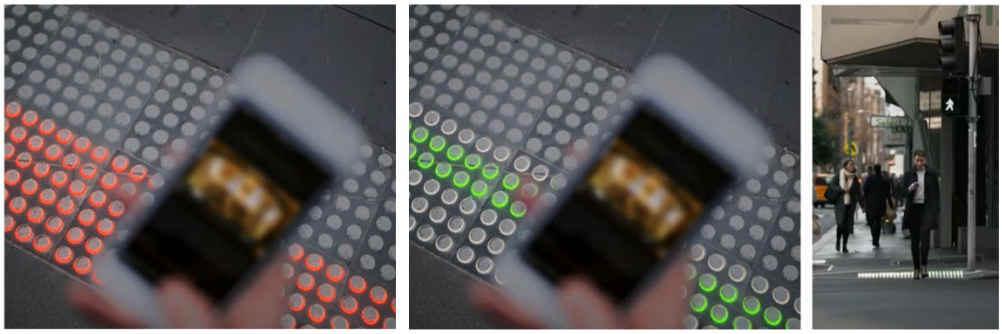

Şekil 2.4 Harvard kampüsünde yer alan yapıda renkleri kullanarak yapılmış net ve kolay anlaşılabilir yönlendirme (Huss, tarih yok)

Hata için Tolerans: Tasarım istenmeyen ve kazara oluşabilecek eylemleri minimuma indirmeli, tehlikeli durumları ve olası kazaları önlemelidir. Önlenebilecek kazalar, oluşabilecek herhangi bir yaralanma veya hayati tehlikenin önüne geçmek adına büyük bir öneme sahiptir. Bu ilkeye göre tasarım aşağıdaki özellikleri taşımalıdır:

- Tasarım ögeleri tehlike ve hataları en düşük seviyede tutacak şekilde düzenlenmelidir. En çok kullanılan öge ve bölgelerin erişilebilirliği sağlanırken, tehlike unsuru içeren ögelere erişim sınırlandırılmalı, bölge veya ögelere karşı koruma sağlanmalı ve izole edilmelidir.
- Oluşabilecek tehlike ve hatalara karşı uyarılar yer almalıdır.
- Herhangi bir durumda oluşabilecek arızalara karşı güvenlik sağlanmalıdır.
- Dikkat ve özen gerektiren iş ve yerlerde bilinçsiz gerçekleşebilecek eylemlerin önüne geçilmelidir.

Bu ilkeye örnek olarak telefona bakarak yürürken olası kazaların önüne geçilmek için uygulanan zemine yerleştirilmiş trafik ışık sistemleri (Şekil 2.5), balkon veya teras korkulukları çocukların tırmanma riskini taşıyan paralel profillerden oluşmamalı ve zeminle arasındaki boşluk az olmalı, evcil hayvanların veya eşyaların düşmesine engel olmalıdır. Yürüyen merdivenlerin altında bulunan alanlara çiçek veya oturma düzeni düşünülerek kişilerin yanlışlıkla kafalarını çarpmaları engellenebilir. Tren veya metro istasyonlarında peron boyunca giriş-çıkış akslarında açılabilir paneller yer alan korkuluk uygulaması yapılarak dikkat eksikliği sonucu bireyin rayların üzerine düşmesi önlenebilir.

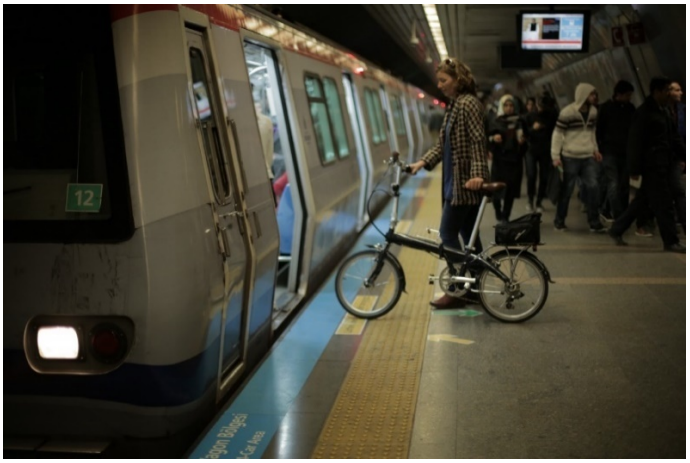
Şekil 2.5 Yaya kazalarının önüne geçmek için Büro North tarafından tasarlanan telefona bakarken görülebilen trafik ışığı yerleştirmesi, Melbourne, Avustralya (Morby, 2016)

Düşük Fiziksel Çaba: Tasarım minimum yorulma ve güç gereksinimiyle kullanılmalı, rahat ve verimli olmalıdır (Şekil 2.6). Bu ilkeye göre tasarım aşağıdaki özellikleri taşımalıdır:

- Tasarım kişinin postürünü bozmadan, doğal bir şekilde kullanmasını sağlamalıdır.
- Tasarım makul ölçülerde güç uygulanarak kullanılabilir olmalıdır.
- Tekrarlanan eylemler minimum seviyede tutulmalıdır.
- Sürekli güç kullanımını gerektiren durumlar en az seviyede olmalıdır.

Bu ilkeye moment yasasından yararlanan L şeklindeki uzun kapı kolları, günlük kullanımda tercih edilen metro araçlarının durak zemini ile aynı kotta düzenlenmesi ve kapı açıldığı sırada çıkan panel sayesinde iki yüzey arasındaki mesafenin azaltılarak düşme veya takılmanın engellenmesi, dokunmatik veya

sensörlü ürünler (sensörlü kapılar, sensörlü armatürler, dokunmatik ekranlar vb.) örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 2.6 Bisikletli bir bireyin yardım ihtiyacı duymadan ve fazla güç kullanmadan metro kullanımı (DaphneZeyno, 2018)

Yaklaşım ve Kullanım için Boyut ve Alan: Tasarım bireyin boyutu, duruşu ve hareket kabiliyetinden bağımsız olarak değiştirilebilmek, yaklaşabilmek ve kullanabilmek için uygun boyut ve alana sahip olmalıdır (Şekil 2.7). Bu ilkeye göre tasarım aşağıdaki özellikleri taşımalıdır:

- Tasarım oturan ya da ayakta kullanıcı farkı gözetmeksizin önemli elemanlara net bir görüş alanı sağlamalıdır.
- Tasarım her kullanıcı için tüm elemanlara rahat bir şekilde ulaşılabilirliği sağlamalıdır.
- Tasarım kavrama ve el boyutlarında çeşitliliğe uyumlu olmalıdır.
- Tasarım yardımcı cihaz veya kişisel yardım için gerekli alanı barındırmalıdır.

Bu ilkeye metro duraklarında kullanılan iki tarafa açılıp net geçiş alanı sağlayan çift kollu geniş turnike sistemleri, asansör içi kontrol düğmelerinin yatay konumlandırılması, her yaş ve boyuttaki bireyin kullanımını sağlayan çözümler örnek olarak gösterilebilir (The Center for Universal Design, 1997).

Şekil 2.7 Tekerlekli sandalye kullanan bireyin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş geçiş sistemi (Institute for Human Centered Design)

2.4 Bina Sertifikasyon Sistemlerinde Evrensel Tasarım

Yapıların sürdürülebilirliğini ölçen ve sertifikalandıran kurumlar da kriterleri arasında Evrensel Tasarıma yer vermiştir. Öncesinde de değinildiği üzere bu alanda kavram birliğinin olmayışından kaynaklı olarak aşağıdaki tabloda görüleceği üzere farklı başlıklar altında bu konuya yer verilmiştir (Tablo 2.1).

Tablo 2.1 Bina sertifikasyon sistemleri ve Evrensel Tasarımı konu alan başlıkları

Sertifikasyon Sistemi	Konu Başlığı
BREEAM (İngiltere)	Kapsayıcı Tasarım (Inclusive Design)
LEED (Amerika)	Ziyaret Edilebilirlik ve Evrensel Tasarım (Visitability and Universal Design)
DGNB (Almanya)	Engelsiz Tasarım (Barrier-free Design)
CASBEE (Japonya)	Engellilere Yönelik Hizmetlerin Yeterliliği (Adequacy of Services for the Disabled)
BEST-Konut (Türkiye)	Evrensel ve Kapsayıcı Tasarım

Bu sertifikasyon sistemlerinden ülkemizde en çok başvurulan BREEAM ve LEED sertifikasyon sistemlerinde Evrensel Tasarım başlığı altında konuya verilen önem ve nelere yer verildiği incelendiğinde aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır:

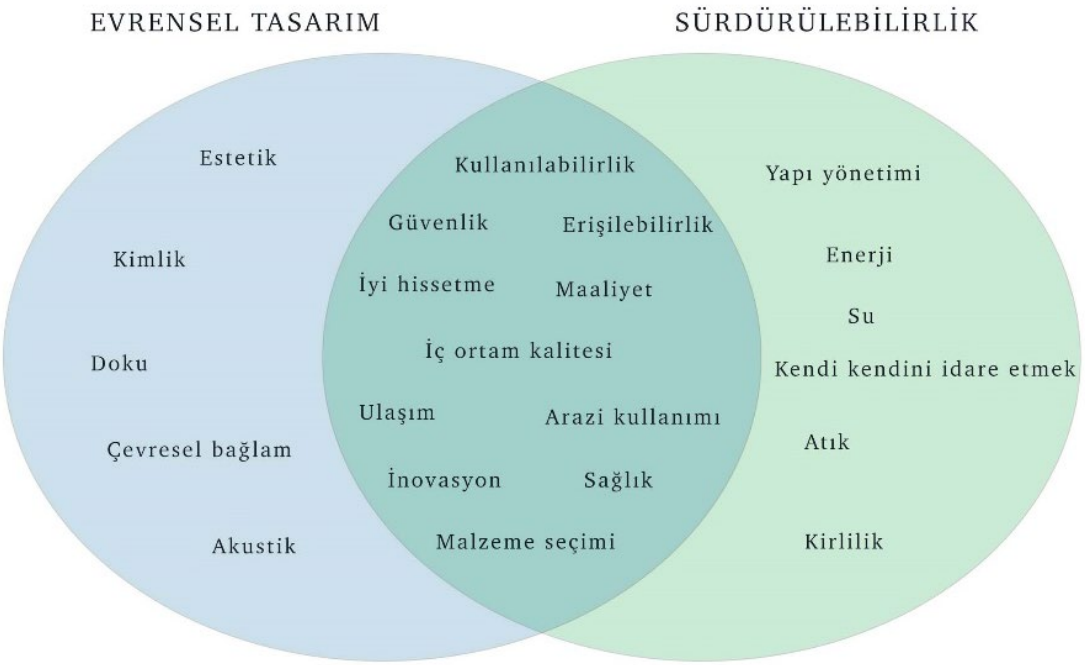
İngiltere'de yer alan Bina Araştırma Kuruluşu (BRE) tarafından yayınlanmış olan "Health and wellbeing in BREEAM" raporunda Emniyet ve Güvenlik (Safety and security) ana başlığı altında Kapsayıcı Tasarım (Inclusive Design) başlığına yer verilmiştir (Taylor & Pineo, 2015). Yazarın bilgisi dahilinde internet erişimine açık BREEAM değerlendirme kitapçığı bulunamadığından bu başlık altında nelere yer verildiği bilinmemektedir.

ABD Yeşil Bina Konseyi tarafından LEED sertifikasyon programında oluşturulan LEED V4 kitapçığında Ziyaret Edilebilirlik ve Evrensel Tasarım (Visitability and Universal Design) başlığı altında bu kategoriye yer verildiği görülmüştür. Bu başlık altında yaş ve yetenek farkı gözetmeksizin geniş bir insan yelpazesi tarafından kullanılabilir alanların oranını artırmayı amaçladıklarını belirtmişlerdir. Bu bölümde bir yatak odasında sağlanması gereken alandan kolay tutulabilir kapı kollarına kadar çeşitli ölçeklerde üç farklı seçenekte toplam 24 maddeye ver verilmiş ve bu maddenin sağlanması halinde 1 puan verileceği belirtilmiştir (USGBC, tarih yok).

ÇEDBİK tarafından üretilen BEST-Konut Sertifika Kılavuzu'nun 2019 yılında yayınlanmış olan versiyon 2.0 kitapçığında ise Evrensel ve Kapsayıcı Tasarım'a yer verildiği görülmüştür. Bu maddenin amacı "Engelli, çocuklu ve/veya yaşlılık veya hastalık sebebiyle hareketi kısıtlanmış kullanıcılar da dahil olmak üzere tüm kullanıcıların konutlarını rahat kullanabilmelerini sağlamaktır." olarak açıklanmıştır. Bu bölümde referans yönetmelik ve standartları da belirterek konutta balkon ihtiyacından mekânda günışığı alması gereken minimum alan ölçüsüne, rampa ölçüsünden evcil ve sokak hayvanları için proje sahası içinde çeşitli donanımlara toplam 14 adet olmak üzere çeşitli maddelere yer verilmiştir. Bu kategoriden kazanılacak puan ise 2 olarak belirlenmiştir (Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği, 2019).

2.5 Evrensel Tasarım ve Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik, sadece yeşil bina yapmaktan ötede adından da anlaşılabileceği üzere yapının sürdürülebilir olması, daimî olması, zaman geçtikçe atıl duruma düşmeyecek olması da demektir. Burada ise Evrensel Tasarım devreye girmektedir. Evrensel Tasarım ve Sürdürülebilirlik kavramları genellikle birbirinden ayrı iki kavram olarak incelense de birbirini tamamlayan ve destekleyen konulardır. Sürdürülebilirlik ve Evrensel Tasarım, toplumsal eşitlik, kapsayıcılık ve kültürel çeşitliliğe saygı gibi birçok ortak noktayı paylaşmaktadır (Kristl, Temeljotov Salaj, & Roumboutsos, 2019) (Şekil 2.8). Bir ürünün ya da mekânın Evrensel Tasarım ilkelerine göre tasarlanması kullanıcı profilinde çeşitlilik sağlayacak ve uzun süre verimli kullanılmasını sağlayacaktır. Bu sayede bir yapının zaman içinde değişen ihtiyaçlarına göre kullanım değişikliğine uğraması durumda yapı bu değişime hazırlıklı olacak ve dönüşümü çok daha kolay olacaktır (Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği, 2019).

Şekil 2.8 Evrensel Tasarım ve Sürdürülebilirlik kavramları şeması

2.6 Türkiye'den ve Dünyadan Evrensel Tasarım Çalışmaları ve Örnekler

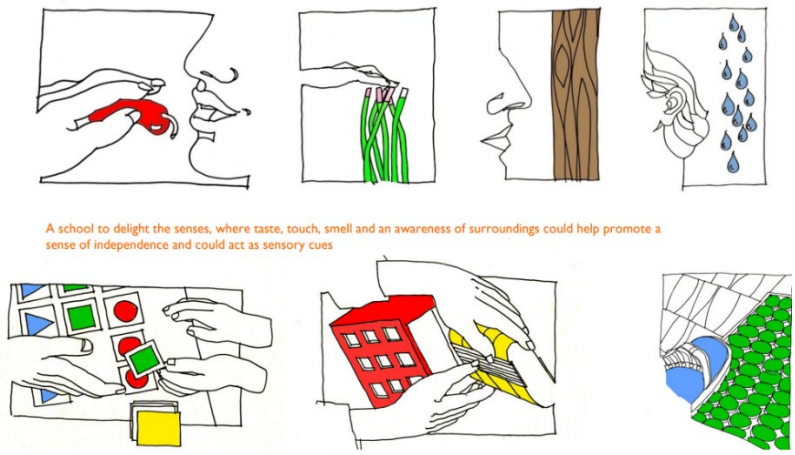
Şekil 2.9 Our Lady's Hospice, Dublin, İrlanda (CEUD, tarih yok)

İrlanda'da yer alan Evrensel Tasarımda Mükemmellik Merkezi'nin (The Centre for Excellence in Universal Design) IDI Award for Universal Design ödülü için önermiş olduğu Our Lady's Hospice projesinde işlevsel gereksinimlerin dışında, bakım evi sakinleri, aileleri ve sevdikleri için davetkar ve duyarlı bir proje tasarlanmıştır (Şekil 2.9). Bakım evi, ölümcül hastalıklara yakalanmış kişilere günlerini geçirecek, yakınlarını ağırlayacak sakin bir alan sunarak yaşam sonu bakımı sağlamaktadır. Kurumsal bir klinik hissinden ve tasarımından kaçınarak insan ölçeğinde, yol bulmayı kolaylaştıracak, rahatlatıcı malzeme ve renklerin kullanıldığı, iç ve dış mekânın doğayla iletişim halinde olduğu yapıda sıcak ve davetkar bir his yaratılmaya çalışılmıştır. Yapıda yön bulmadan aydınlatma detaylarına kadar Evrensel Tasarım yaklaşımı benimsenmiştir (CEUD, tarih yok).

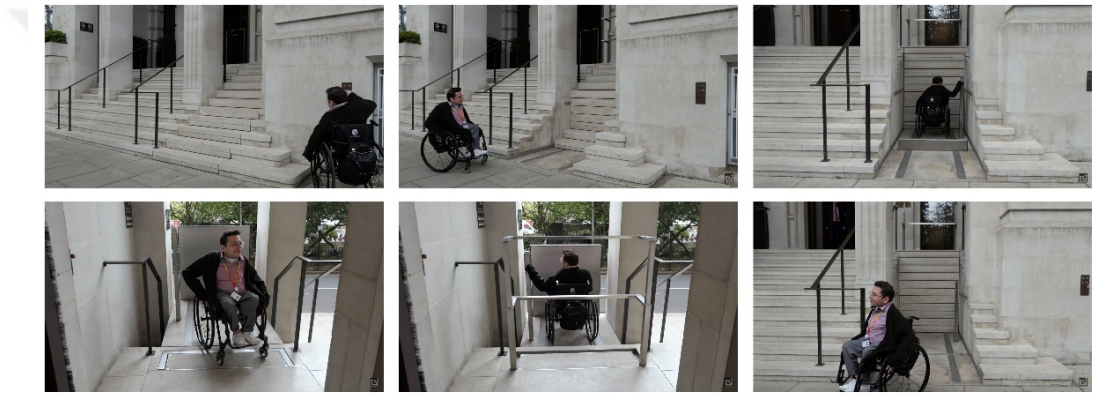
Şekil 2.10 Hazelwood School, Oxted, İngiltere (Alan Dunlop Architect, tarih yok)

2017 yılında Alan Dunlop Architect tarafından tasarlanmış olan Hazelwood okulu ise, 2-18 yaşları arasındaki sağır-kör çocuklara ve gençlere yönelik bir okuldur (Şekil 2.10). Çoğu fiziksel engelli olmak üzere, burada eğitim gören çocukların hepsi yeni şeyler öğrenmekte, konsantre olmakta veya günlük yaşamını etkileyen kararlar vermekte güçlük çeken öğrencilerden oluşmaktadır (Alan Dunlop Architect, tarih yok).

Şekil 2.11 Hazelwood School, Çoklu duyu tasarımı (Alan Dunlop Architect, tarih yok)

Yapıyı diğerlerinden ayıran en önemli özelliği ise birden çok duyuya hitap ediyor olmasıdır (Şekil 2.11). Yapı peyzajıyla ve mevcut ağaçlarla entegre bir şekilde çalışmakta, yapı geometrik form kararları ve cam kullanımıyla iç ve dış mekân ilişkisini canlı tutmakta, öğrencilerin doğa ile bütünleşmesini sağlayarak okuldaki öğrenim pratiğine yardımcı olmaktadır. Yapıda mümkün olduğunca doğal ışık içeri alınarak yapay ışıklandırma minimumda tutulmuştur. Görsel, dokunsal ve işitsel işaretlerin bir arada yer aldığı koridorlarla görme ve/veya işitme engelli öğrencileri yönlendirmekte ve yollarını bulmalarını kolaylaştırmaktadır, bu sayede özgüvenlerinin artmasına, bağımsızlıklarının gelişmesine yardımcı olmaktadır (Tasarım , 2018).

Şekil 2.12 Platform asansöre dönüşebilen merdiven uygulaması ve kullanımı (Sesame Access, 2022)

İngiltere'de yer alan Sesame Access Systems Ltd'nin ilk prototipini 1996 yılında yapmış olduğu, 2016 yılında ise Yenilik (Innovation) alanında Kraliçe Girişimcilik Ödüllü(Queen's Awards for Enterprise) alan ve günümüzde Oxford Üniversitesi, Cambridge Üniversitesi, Kensington Sarayı, Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi gibi birçok tarihi yapıda kullanılmakta olan platform asansöre dönüşen merdivenler bu alanda mevcut yapılarda teknoloji ile Evrensel Tasarım ilkelerinin beraber ele alındığında üretilebilecek çözümlere en iyi örneklerden birini sunmaktadır. Historic England ve Historic Environment Scotland kurumları tarafından onaylanmış, patentli bu ürün yelpazesi tescilli tarihi yapılarda da kullanılabilmektedir. Bu merdivenler, basamakların geri çekilmesiyle bir nevi duvar oluşturarak zeminde tekerlekli sandalye ölçülerine uygun genişlikteki gizlenmiş olan platform asansörünü ortaya çıkarmaktadır. Bu platform asansör

sayesinde bireyin başkalarının yardımına ihtiyaç duymadan zemin kotundan merdivenin bitiş kotuna ulaşımı sağlanmaktadır. Her yapıya özel olarak tasarlanan bu merdivenler bulundukları alana özel genişlik, yükseklik ve malzemeyle yapılmaktadır. Yapının ihtiyacına göre taş, mermer, ahşap, halı vb. gibi istenilen malzeme ile kaplanabilmekte, ışıklandırmalar eklenebilmektedir (Sesame Access, 2019) (Sesame Access, 2022) (Şekil 2.12).

Şekil 2.13 Graz Müzesi Schlossberg, Graz, Avusturya (WG3 Studio, tarih yok)

Son olarak ise, kullanım dönüşümüne uğrayarak müze yapısı haline gelen, yeni ve tarihi yapıları içinde barındıran Graz Müzesi Schlossberg, Evrensel Tasarım anlayışı benimsenerek kamu kullanımına açılan nitelikli bir tarihi yapı örneği oluşturmaktadır. Mimari tasarım yarışması sonucunda WG3 Studio tarafından tasarlanan yapıda, giriş, müze satış mağazası, kafe, çok amaçlı salon, tuvaletler ve kilitli dolaplar gibi destekleyici fonksiyonlar alana eklenen yeni yapılarla çözülerek, tarihi yapıya müze fonksiyonu atanmıştır. Destekleyici birimlerin tarihi dokuya uyumlu yeni yapılarda çözülmesi kararı ile hem ilgili mahallerde uyulması gereken standartlar ve alan ihtiyaçları sağlanmış hem de tarihi yapıya müdahale oranı minimum ölçüye indirilmiştir. Özellikle dokunsal olmak üzere çoklu duyu tasarımının kullanıldığı projede, mümkün olan en büyük ölçüde engellerin kaldırılması ve kapsayıcı bir deneyim yaratmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda mekanlar arası erişimde alternatif sirkülasyon elemanları sağlanmış, iç ve dış

mekân zeminlerinde malzeme farklılıkları, zemin kabartmaları ve geometriden yararlanarak doğal bir şekilde yönlendirme sağlanmıştır. Müze girişine alanın ve yapının dokunsal maketi yerleştirilerek herkese ziyaret öncesi alan hakkında bilgi aktarımı gerçekleştirilmekte, müze avlusunda özellikle çocukları hedef alan çeşitli dokunsal ögeler yer almakta, manzara noktalarında üzerinde Braille işaretlemelerin de yer aldığı kabartmalarla dokunsal hale getirilmiş panoramik levhalar yerleştirilerek herkesin manzara hakkında bilgiye erişimi sağlanmaktadır. (Filová, Rollová, & Čerešňová, 2022) (Şekil 2.13).

2.7 Bölüm Sonucu

Evrensel Tasarım bir tasarım yaklaşımı olarak düşünüldüğünde birçok alanı kapsasa da eksik, yetersiz kaldığı veya gözden kaçan olgular vardır. Bunlardan biri işitme engelli bireyler için tasarım kriterleridir. Sağır Mekân Tasarımı başlığı altında yer verilen tasarım ilkeleri Evrensel Tasarımın bu alandaki yetersizliğinden doğmuştur. Bauman'a göre, Evrensel Tasarım İlkeleri, çalışmalarında işitme engellilik durumuna teknolojik çözümlerle yer vermekte ama bireylerin duyusal ve sosyo-mekansal ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Evrensel Tasarım, bireyin engelini tanıyıp, tasarım aracılığıyla bu engeli ortadan kaldırmak üzerine kuruludur, Sağır mekân ise, işitme engellilik durumunu "engellilik" olarak değil kültürel bir kimlik olarak benimsemektedir (Edwards & Harold, 2014).

Evrensel Tasarım maddeleri tasarımcılara bir ürünü, yapıyı veya çevreyi nasıl tasarlamaları yönünde yol göstermektedir. Fakat belki de gözden kaçan, akıllara gelmeyen bir durum da hatalar, yanlış anlaşılmalardır. İlkeler tasarım yapmanın yapısı gereği yoruma açıktır ve okuyucunun hayal gücüne göre farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Bu duruma özellikle sosyal medya üzerinde oldukça paylaşılan, İngilizce stair (merdiven) ve ramp (rampa) kelimelerinin birleşimi olarak Stramp adını almış, merdivene entegre edilmiş rampa örnek olarak gösterilebilir (Şekil 2.14). Bu merdiven ilk bakıldığında hem merdiven hem de rampayı beraber ve birbiri ile entegre bir şekilde kurguladığı için çok iyi bir Evrensel Tasarım ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır, fakat ara sahanlıkların eğimli olması, rıhların eğimle beraber değişiklik göstermesi, basamak ve rampanın kesişmesi ile farklı yönlerde ilerleyen sirkülasyon akslarının çakışması gibi durumlarla kazalara yol

açma ihtimalini barındırmaktadır ve tehlikelidir (Belir, Evrensel Tasarım ve İlkeleri, 2018). Yayıncı kuruluş tarafından "neler öğrenildi, neler yapılmamalı" başlığı altında bu ilkelere ek bir kitapçık yayınlanmasıyla bu tarz yanlış uygulamaların önüne geçebilmek mümkün olabilir.

Şekil 2.14 Merdiven-Rampa ortak çözümü, OMM, Eskişehir (Arkitera, 2019)

Evrensel Tasarım İlkelerinin yetersiz kaldığı bir diğer durum ise, tarihi yapılarda Evrensel Tasarım konusudur. Tez içerisinde bu ilkeleri bir tasarım anlayışı olarak kabul etmek gerektiği savunulmaktadır. Konu tarihi yapılar olduğunda koruma ilkeleri doğrultusunda bu ilkeleri sağlamak oldukça zorlaşmakta, yenilikçi, yerine özgü çözümler üretilmesi gerekmektedir. Bu nedenle sonraki bölümlerde tarihi yapı ve evrensel tasarımın ilişkisi incelenecek, olası müdahale önerileri derlenecektir.

3
TARİHİ YAPILARDA EVRENSEL TASARIM

Günümüzde tarihi değere sahip yapılar yapıldıkları dönem itibarı ile, bulundukları dönemin toplumsal olaylarına, görüşlerine, tasarım anlayışı ve standartlarına göre tasarlanmakta, engelli bireylerin sosyal olarak toplumdan ayrıştığı bu dönemlerde yapılan yapılar fiziksel veya zihinsel farklılığı bulunan kişiler göz önüne alınmadan, belirli bir standart insan figürü üzerinden tasarlanmakta, göreceli olarak çok yeni diyebileceğimiz Evrensel Tasarım veya engellilere yönelik tasarım anlayışını barındırmamaktadır. Bu durum da çoğu tarihi yapıda engelli bir bireyin ya ikinci bir girişten yapıya erişim sağlaması ya da hiç erişememesi anlamına gelmektedir. Tarihi öneme sahip bu yapılar, yerel ve bölgesel kimliğin ve tarihin bir parçası olarak hem kültürel olarak ziyaret edilmesi, deneyimlenmesi gereken mekanlardır hem de okul, hastane, banka, karakol, yerel yönetim, kültür merkezi vb. fonksiyonlara hizmet etmesi sebebiyle günlük hayatta aktif olarak kullanılması gereken yerlerdir.

Kamu kullanımına açık tarih yapılardan bahsederken düşünülmesi gereken bir diğer konu ise kültür turizmidir. Tarihi yapılar kültürel mirasımızın en temel ögelerinden olmakla birlikte kültürel turizmin temel taşlarından biridir. Bu alanların herkes tarafından ziyaret edilebilir, deneyimlenebilir olması, güvende hissettirmesi ve iyi bir deneyim sunması gerekir.

UNESCO'nun 2010 yılında kültürel miras alanlarının sürdürebilir turizmi üzerine yayınlamış olduğu raporda sürdürebilir turizm için ön gördükleri altı tehdit arasında kontrolsüz gelişim nedeniyle doku kaybı, düşük sürdürülebilirlik, ziyaretlerin kalitesi yer almaktadır (UNESCO, 2010). Tarihi anıtlar ve sitlerin korunması ve değerlendirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştiren ve uluslararası bir organizasyon olan ICOMOS'un 2008 yılında yayınlamış olduğu tüzükte kültürel miras alanların algılanması ve sunumu ile ilgili yedi ana ilke belirlenmiştir. Bu ilkeler; Erişim ve Anlama, Bilgi Kaynakları, Ortama ve Bağlama Dikkat, Orijinalliğin Korunması, Sürdürülebilirlik için Planlama, Kapsayıcılık Kaygısı, Araştırma, Eğitim ve Değerlendirmenin Önemi olarak çevrilebilir.

İlkelerden ilki olan Erişim ve Anlama (Access and Understanding) başlığı altında ise, kişisel deneyimin arttırılması, kişinin yapıyla kurduğu bağın güçlendirilmesi, açıklamalarda dil çeşitliliğinin gerekliliği, herkes tarafından fiziksel olarak erişilebilir olması gerektiği, fiziksel erişimin mümkün olmadığı durumlarda ise erişilebilirliğin sağlandığı farklı bir mahalde bu alan dair açıklama ve sunumun sağlanması konularına değinilmektedir (alıntılayan Çekmecelioğlu & Sungur, 2020); (aktaran ICOMOS, 2008). Bu ilke ile başarılmak istenilenler bir bakıma UNESCO'un sürdürülebilir turizmin tehdidi olarak tanımladığı durumlara bir çözüm sunmaktadır. Bu çözüm ise Evrensel Tasarımdır. İki kurumun da yapmış olduğu çalışmalarda belirtilen tehditler ve sağlanması istenilen durumlar; turizme açık tarihi yapıların daha sürdürülebilir, algılanabilir, verimli ve sergilenebilir olması Evrensel Tasarım anlayışı ve bu kapsamda çoklu duyu tasarımı ile mümkündür.

2015 yılında Birleşmiş Milletler üyesi ülkeler tarafından 193 dünya liderinin katılımıyla 2030 yılına kadar yoksulluğu, eşitsizliği ve küresel ısınmaya son vermeyi amaçlayan on yedi Global Hedef (Global Goals) belirlenmiştir. Bu hedefler arasında yer alan Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar ana başlığı altında ise dünya doğal ve kültürel mirasını koruma çabalarının arttırılmasını ve 2030 yılına kadar daha kapsayıcı kentler yaratılması gerektiğini, özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler için güvenli, kapsayıcı ve erişilebilir, yeşil ve kamusal alanlara evrensel erişimin sağlanması gerektiği belirtilmiştir (alıntılayan Tutal, 2020); (aktaran The Global Goals).

Bu gelişmelere ışığında tarihi yapılarda Evrensel Tasarım ve erişilebilirlik konularının önemi anlaşılmaktadır. Bu kapsamda günümüzde oldukça eksiklikler olan tarihi çevrede Evrensel Tasarım konusu üzerine düşünülerek engelli bireylerin aktif toplum içerisinde daha fazla yer almasını sağlayacak, tarihi yapıların kullanılabilirliğini ve sürdürülebilirliğini iyileştirecek çözümler üretilmelidir.

Tarihi yapılar söz konusu olunca koruma ilkeleri ve ek yönetmelikler devreye girmekte, bu durum da yapılabilecek müdahaleleri oldukça kısıtlamaktadır. Bu nedenle üzerinde düşünülmesi, araştırılması ve çözümler üretilmesi gereken bir

durumdur. Bu kapsamda ülkemizde ve dünyada gerçekleşmiş olan kamusal ve sivil toplum kuruluşu uygulamaları incelenmiştir.

3.1 Dünya Genelinde Yapılmış Uygulamalar

Dünya genelinde ülkelerin konuya yaklaşımları, üretilen yayınlar ve kılavuz kitaplar incelenmiştir. Bu bölümde Amerika, İngiltere ve İrlanda'da da üretilmiş yayınlara yer verilmiştir.

Amerika Adalet Bakanlığı'na bağlı medeni haklar biriminin hazırlamış olduğu Amerikan Engelliler Yasası Standartları, diğer bir adıyla ADA standartları, erişilebilir mekanlar yaratmak üzere oluşturulmuştur. Amacı, engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştırmak ve her gün karşılaştıkları "engelleri" kaldırmaktır. 2010'da günümüzdeki halini alan bu standartlarla yapı ve çevrelere erişilebilirlik sağlanmakta, fakat Evrensel Tasarım İlkelerini karşılamamaktadır. Standartlar içerisinde bulunan "Mevcut Binalar ve Tesisler" başlığının altında, "Müdahaleler" alt başlığında nitelikli tarihi yapılarda ve tesislerde yapılabilecek müdahalelere yer verilmiştir. Bu maddelerle, geçerli erişilebilirlik gerekliliklerinin sağlanamadığı durumlarda mümkün olan en üst düzeyde gerekliliklerin yerine getirilebilmesi için öneriler sunulmaktadır. Bu kapsamda ADA standartlarını yerine getirmekte yükümlü olan Eyalet Tarihi Koruma Görevlisine veya Tarihi Koruma Danışma Konseyine, yapının standartlara uygun düzenlenmesi, tarihi yapının veya tesisin tarihi önemini tehdit veya yok edeceğini belirlediği durumlarda bu gereklilikleri yerine getirmeme kararını alma hakkı tanınmıştır. Bunlara ek olarak, tarihi koruma programları yürüten kamu kuruluşlarının, engelli bireylere fiziksel erişim sağlayan yöntemlere öncelik vermesi gerektiği belirtilmiştir (Department of Justice, 2010).

Bu kapsamda incelenen yayınlardan bir diğeri ise "Erişilebilirlik İçin Tasarım: Kültür Yöneticisinin El Kitabı" orijinal adıyla ise, "Design for Accessibility: A Cultural Administrator's Handbook" kılavuz kitabıdır. Washington DC, Amerika'da bulunan The National Assembly of State Arts Agencies (NASAA), the John F. Kennedy Center for the Performing Arts, the National Endowment for the Humanities ve the National Endowment for the Arts'ın birlikte ürettikleri bir yayındır. Erişilebilirlik için Tasarım: Kültürel Yönetici El Kitabı'nın amacı, kültürel

yöneticilere erişilebilirlik ve katılım konusunda, personel, gönüllüler, program katılımcıları veya hedef kitle üyeleri olarak engelli ve yaşlı yetişkinleri de kapsayacak şekilde yeni veya mevcut programlara rehberlik sağlamaktır. Bu el kitabında, "Tarihi Alanlara Mimari Erişim" başlığı altında alanın tarihi öneminin araştırılması, alanın mevcut ve gerekli erişilebilirlik düzeyinin değerlendirilmesi, koruma bağlamında erişilebilirlik seçeneklerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi, erişilebilirliği artırmaya yönelik müdahalelerin önceliklendirilmesi ve erişilebilirlik çözümleri yer almaktadır. Kitapta erişilebilirlik terimini kullanılmış olsa da içeriği bilgilerle kitap Evrensel Tasarım standartlarını yakalamayı başarmıştır ve oldukça yol gösterici çözüm önerileri yer almaktadır (Jester & Park, 2003).

İrlanda Ulusal Engellilik Kurumu bünyesinde bulunan Evrensel Tasarımda Mükemmeliyet Merkezi'nin (Centre for Excellence in Universal Design) hazırlamış olduğu "Herkes İçin İnşa Etmek: Bir Evrensel Tasarım Yaklaşımı" yayınında "Tarihi Yapılar ve Alanlar" başlığı altında tarihi çevrede Evrensel Tasarım ilkeleri doğrultusunda yapılabilecek müdahalelere değinilmiştir. Tarihi yapılar ve alanlar, koruma ilkeleri, tarihi yapılara müdahale etmek, tarihi yapılarda tasarım detayları başlıkları üzerinden ve her başlığın bitişinde yer alan kontrol listeleri ile tarihi yapılar, tarihi bahçeler ve peyzajları, arkeolojik alanlar ve korunan yapılar konuları ele alınmıştır (Centre for Excellence in Universal Design).

Tüm yapının veya alanın evrensel olarak tasarlanmasının mümkün olmadığı durumlarda, en azından bir kısmının erişilebilir olması gerektiğini savunmakta, müdahalenin gerekli olduğu durumlarda dikkatli, hassas ve incelikle tasarlanmış çözümler, gerekli uzmanlık ve deneyime sahip kişiler tarafından hazırlanması ve uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Herkes için erişimi kolaylaştıran değişikliklerle, herhangi bir tarihi binanın veya alanın uzun süre yaşayacağını ve sürdürülebilirliğinin sağlanacağını savunmaktadır. Engelliler de dahil olmak üzere ilgili paydaşlarla; her yaştan, büyüklükten veya yetenekten insan ve yerel yönetim erişimi, planlama, bina kontrol ve mimari koruma görevlileri ile çalışmanın yapı ve çevresi için en uygun çözümlerin geliştirilmesine yardımcı olacağından bu yolun izlenmesi önerilmiştir (Centre for Excellence in Universal Design).

Son kitapçık ise, İngiltere'de yer alan Historic England kamu kuruluşu tarafından son baskısı 2015'te yayınlanan "Tarihi Yapılara Kolay Erişim" (Easy Access to Historic Buildings) kılavuz kitabı. Kitapta tarihi alana kaliteli erişimin sağlanmasıyla tarihi çevrenin daha iyi anlaşılacağını ve sürdürülebilirliğinin sağlayacağı belirtilmiştir. Bu görevi kolaylaştıran teknolojik gelişmelerin sürekli geliştiğini, üzerinde dikkatli ve detaylı düşünüldüğünde her engelin üstesinden gelecek çözümlerin bulunabileceğini savunmaktadır. Mümkün olan en geniş çaplı kamusal erişimi sağlayan kaliteli çözümler bulmaya teşvik ederken aynı zamanda tarihi yapı ve çevrede koruma bilincini yaymaya çalışmaktadır. Bu vizyonu gerçekleştirmek için üretilmiş olan bu yayında kendi deyimleriyle, sahada uygulanabilecek pratik çözümlere yer vermektedir. Bu kapsamda "Erişilebirliği Gerçekleştirmek" (Making Access a Reality) başlığı altında yatay ve dikey sirkülasyon, ışıklandırma, işaretlendirme, bilgilendirme, peyzaj ve çevre düzenlemesi ve kent mobilyaları konularına yer verilmiştir. Aynı zamanda gerekli durumlarda danışılabilecek yayınların ve kurumların da detaylı bilgisi verilerek yayın sonlandırılmıştır (Historic England, 2015).

Bu aşamada her ülkenin farklı ilkim, çevre ve kültürel etkilerden dolayı farklı standart ihtiyaçları olduğundan diğer ülkelerin yönetmelik ve standartlarını yazıldığı gibi ülkemizde uygulanması doğru olmayacaktır, bu nedenle bu yönetmelik ve standartlar yönlendirici kitap düşüncesiyle incelenmiştir.

3.2 Ülkemizdeki Kamusal Uygulamalar

Ülkemizde yürürlükte olan, Erişilebilirlik mevzuatı, 5378 sayılı Engelliler hakkında kanun, Yapı denetimi uygulama yönetmeliği, Erişilebilirlik izleme ve denetleme formları, Erişilebilirlik kılavuzu ve Türk Standartları Enstitüsü'nün TS 12576, TS 12460, TS 12694, TS ISO 23599, TS 13536, TS ISO 23600, TS 13622, TS 13882 sayılı standartları erişilebilirlik üzerine yoğunlaşmaktadır ve TS 9111 standardı hariç mevcut yapının veya tarihi yapının erişilebilirliği hakkında maddeler yer almamaktır. TS 9111 standardında ise sadece Mevcut Yapılar başlığı yer almaktadır, tarihi yapı özelinde bir standart belirtilmemiştir. Bu kapsamda yapılan incelemeler sonucunda ülkemizdeki kamusal eylemlerin erişilebilirlik

kavramı içinde sıkıştığı ve Evrensel Tasarım ilkelerine yer verilmediği görülmüştür.

3.3 Ülkemizdeki Sivil Toplum Kuruluşu Uygulamaları

Sivil toplum kuruluşlarının bu alanda birçok çalışması olmasına rağmen yapılan araştırma sonucu tarihi yapılarda Evrensel Tasarımı konu alan bir yayın bulunamamıştır. Buna karşın, Dünya Engelliler Vakfı öncülüğünde standartlar, ilke, usul ve esaslara göre yönetmelik olarak tasarlanmış ancak yönetmelik olarak uygulanmasının zor olacağı fark edilip bir referans kitapçık olarak son halini alan Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nda tarihi yapılarla ilgili bir bölüm olmasa da Mevcut Yapılar başlığı altında mevcut bina yakın çevresi düzenlemesi ile ilgili kurallar, mevcut bina ana giriş bölümlerinin düzenlenmesi için kurallar, mevcut dolaşım alanları konuları bulunmaktadır. Burada yer alan bazı öneriler tarihi yapılarda da uygulanabilir niteliktedir (Dünya Engelliler Vakfı, 2013).

3.4 Bölüm Sonucu

Dünyada ve ülkemizde yapılmış uygulamalara bakıldığında, farklı ülkelerde tarihi yapıları konu alan çeşitli standart ve kılavuz kitaplar olduğu, fakat ülkemizde bu alanda çalışmaların olduğu görülmekle birlikte, yazarın bilgisi dahilinde, tarihi yapı veya çevreyi ele alan bir standart, yönetmelik ve kılavuz kitap eksikliği vardır.

4
TARİHİ YAPIYA MÜDAHALELERDE EVRENSEL TASARIM

Tarihi yapılarda Evrensel Tasarım standartlarını karşılamak yürürlükteki koruma kanunları, yapının ve çevresinin fiziksel özellikleri vb. nedenlerden dolayı oldukça zor bir durumdur. Bu nedenle yapılacak müdahaleler hem koruma kanunlarını hem de Evrensel Tasarım standartlarını bütüncül olarak ele almalıdır ve her detay üzerinde dikkatlice araştırma yapılarak, titizlikle tasarlanmalıdır. Yapılan müdahaleler, yapının veya alanın tarihsel gelişiminin devamı olarak düşünülmeli ve mümkün olan her yerde orijinal yapı dokusu üzerindeki etki en aza indirilmelidir (Centre for Excellence in Universal Design). Tarihi yapılarda Evrensel Tasarım standartların sağlaması doğrultusunda yapıya müdahale kararları alınmadan önce alanın tarihsel önemi araştırılmalı, karakterini oluşturan özellikleri tanımlanmalı, yapının mevcut erişilebilirlik düzeyi değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme sonucunda gerekli Evrensel Tasarım ihtiyaçları belirlenmeli ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda gerçekleştirilebilecek uygulama seçenekleri koruma kanunları kapsamında değerlendirilmelidir (Jester & Park, 2003). Yapıya ve/veya alana uygun malzeme ve işçilik kullanılmalı, tersine çevrilebilir veya büyük ölçüde tersine çevrilebilir yapım yöntemleri kullanılmalıdır (Centre for Excellence in Universal Design). Erişilebilirlik ve koruma ve restorasyon uzmanları, yapı denetçileri, her yaştan, büyüklükten, yetenekten ve engelli bireyler dahil olmak üzere ilgili paydaşlardan oluşan bir ekibe danışılarak erişilebilirlik çözümlerinin geliştirilmelidir (Jester & Park, 2003) (Centre for Excellence in Universal Design).

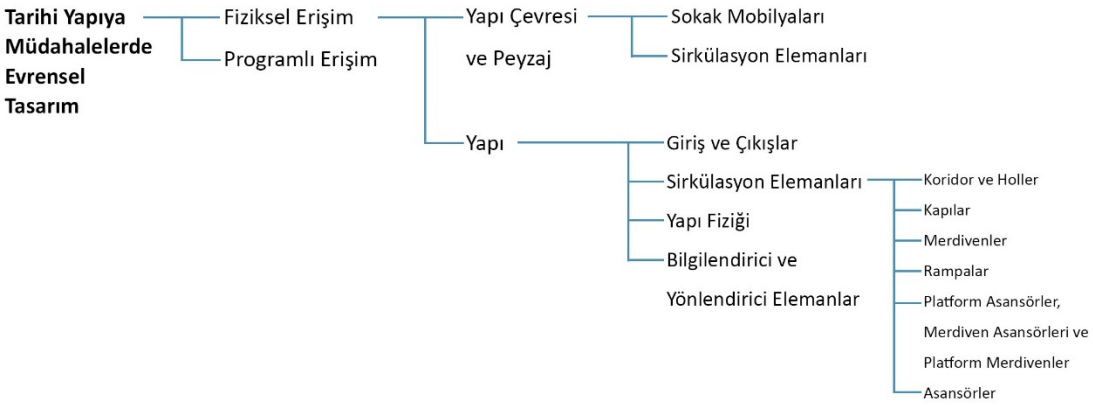
Tüm yapının veya alanın Evrensel Tasarım standartlarına uygun tasarlanmasının mümkün olmadığı durumlarda, yapıyı önemli kılan malzeme ve özellikleri tehdit etmeden veya yok etmeden yapıya en üst düzeyde erişilebilirliği sağlayacak çözümler tasarlanmalıdır. Müdahalelere karar verirken uyulması en zorunlu erişilebilirlik kriterleri belirlenmeli ve önceliklendirilmelidir (Jester & Park, 2003) (Department of Justice, 2010) (Centre for Excellence in Universal Design).

Uygulama öncesinde dijital bir mock-up'ın veya üçboyutlu modellemenin yapılması olası çözümler arasında en uygun olanın seçilmesinde faydalı olacaktır (The WBDG Historic Preservation Subcommittee, 2019). Aynı zamanda bu dijital veriler Programlı Erişim başlığı altında yer alan önerilerin gerçekleştirilmesi için bir altlık olacak, çözümlerin uygulanmasını kolaylaştıracaktır.

Bu bölümde engelliler için sağlanması gerekli tüm standartların bilindiği kabul edilip, kanun veya standartlarda yazılı olan teknik detaylara girilmeden yol gösterici olmak amacıyla olası müdahale önerileri yer almaktadır. Çelimli, Mart 2022 tarihli Tarihi yapı ve alanları herkes için erişilebilir hale getirmeye yönelik model önerisi; Sivas kent örneği başlıklı doktora tezinde bu konuyu Engelsiz Saha, Rampa, Korkuluk ve Kentsel Donatı Düzenlemeleri, Erişilebilir Otopark Düzenlemeleri, Asansör ve Platform Çözümleri, Herkes İçin Tuvalet Çözümleri, Hissedilebilir Yüzey-Braille Alfabeli Harita Uygulamaları, Yönlendirici, Bilgilendirici, Uyarıcılar ve Dijital Yazılımlı Yenilikçi Çözümler olarak altı başlık altında ele almıştır. Fakat Çelimli'nin konuyu erişilebilirlik standartları üzerinden incelediği görülmüştür.

Hazırlanan tezde ise konu Evrensel Tasarım anlayışıyla daha kapsamlı ele alınarak ülkemizde ve dünyada konuyla ilgili üretilmiş yayınlardan yararlanarak müdahale önerileri iki ana başlık altında incelenmiştir; Yapı Çevresi ve Peyzaj ana başlığı altında Sokak Mobilyaları ve Sirkülasyon Elemanlarına başlıklarına değinilmiş, Yapı ana başlığı altında ise Giriş ve Çıkışlar, Sirkülasyon Elemanları, Yapı Fiziği, Bilgilendirici ve Yönlendirici Elemanlar ve Programlı Erişim başlıklarına yer verilerek toplam yedi alt başlık altında konuya çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır (Tablo 4.1).

Tablo 4.1 Kavram Haritası

4.1 Yapı Çevresi ve Peyzaj

Yapı çevresinde peyzaja yönelik bir yaklaşım belirlemeden önce, tarihi alandaki peyzajın önemine katkıda bulunan tarihi bitişler, ayrıntılar ve malzemeler belgelenmeli ve değerlendirilmelidir. İkincil öneme sahip alanları, özellikle de Evrensel Tasarım müdahalelerinin peyzajın önemini yok etmeyeceği alanlar belirlenmelidir. Arazinin dik olduğu durumlarda, tarihi manzaranın farklı bölümlerini erişilebilir hale getirmek mümkün olabilir. Örneğin, ziyaretçiler, önceden belirlenmiş bir yaya veya araç erişim rotası boyunca seçilen görüş noktalarından manzarayı görebilirler (Jester & Park, 2003) (Şekil 4.1).

Şekil 4.1 Evrensel Tasarım ilkeleri doğrultusunda tasarlanmış açık alan örnekleri (Akın Guler & Tutal, 2017)

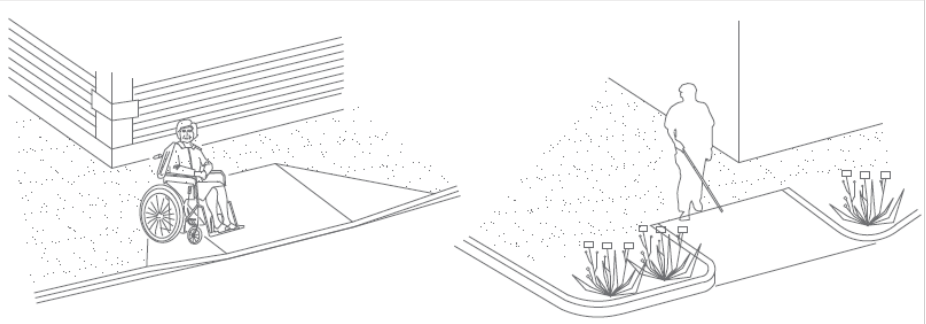
4.1.1 Sokak Mobilyaları

Sirkülasyon alanları boyunca farklı noktalarda oturma birimleri yerleştirilerek ziyaretçilerin dinlenebileceği alanlar yaratılmalıdır. Özellikle müze ve sergi alanları gibi uzun bilet sıralarının olduğu alanlarda yaşlılar, hamileler, fiziksel sakatlığı olan bireyler dahil olmak üzere kişilerin konforunu arttırmaya yönelik bir

çözüm olacaktır. Yapı çevresinde yapılacak bu çözümler kişilerin yapı içerisindeki konforunu ve deneyimini doğrudan etkilemekte ve öncelik taşımaktadır.

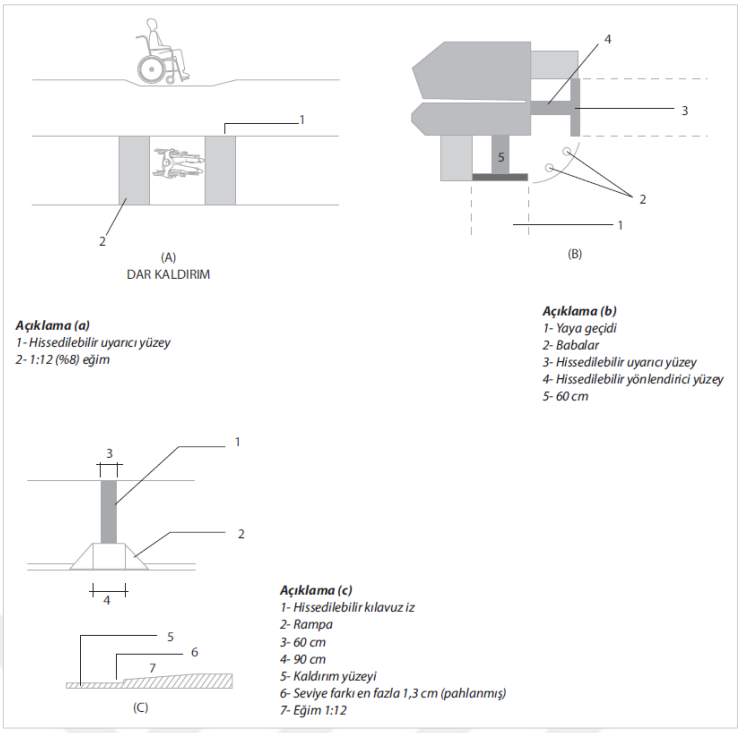
4.1.2 Sirkülasyon Elemanları

Sirkülasyon rotası boyunca yüzey farklılıkları, dokularda bozukluklar gibi düşme ve takılma riski yaratan alanlardaki bozukluklar mümkün olan en üst düzeyde giderilmelidir. Rota boyunca yönlendirmeleri zemin kaplamasında yapılacak farklılıklarla sağlamak hem estetik değerden ödün vermeden bilgi aktarımını pasif bir şekilde gerçekleştirecek hem de çevreye uygun malzemelerin seçilmesi halinde tarihi dokunun korunmasına katkı sağlayacaktır.

Şekil 4.2 Kaldırım rampası örnekleri (Dünya Engelliler Vakfı, 2013)

Kaldırımlarda (varsa) mevcut girinti-çıkıntılar düzeltilmeli, genişliğine müdahale edilebiliyorsa rahat geçiş için gereken minimum ölçü olan 180 cm sağlanmalıdır. Kaldırım rampaları yukarıdaki şekildeki gibi uygulanmalı ve rampa alanı yatay sirkülasyona engel olmamalıdır (Dünya Engelliler Vakfı, 2013) (Şekil 4.2). Bu genişliğin sağlanamadığı durumlarda 15cm'den yüksek dar kaldırımlarda kaldırım yol seviyesine geçişi sağlamak için Şekil 4.3 'deki A örneğinde yer alan rampa önerisinde görüldüğü gibi yürüme yüzeyi alçaltılarak rampa uygulanabilir. Yaya geçidi yeterince geniş değilse köşe bordür rampaları, tekerlekli sandalye kullanıcıları için tehlikeli olabileceğinden dikkat edilmelidir, mümkünse tercih edilmemelidir (Dünya Engelliler Vakfı, 2013) (Şekil 4.3).

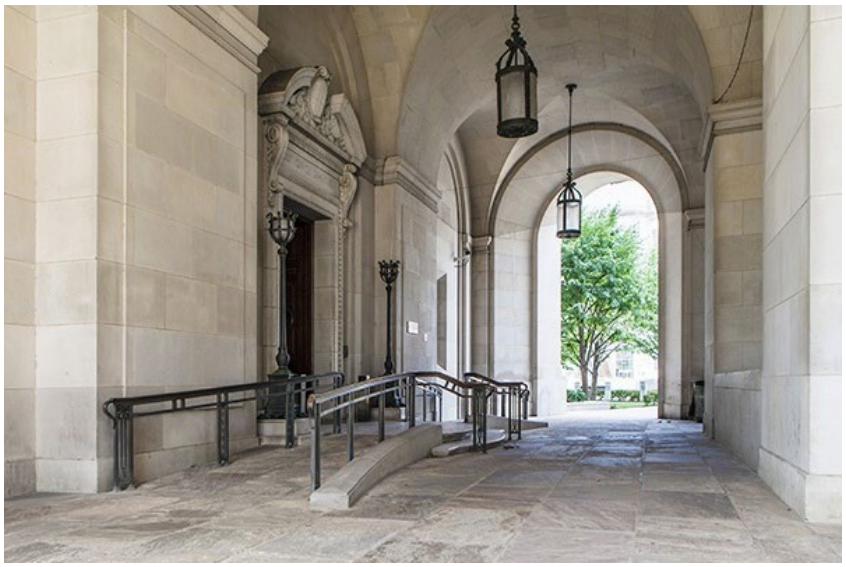

Şekil 4.3 Mevcut kaldırımlarda rampa düzenlemeleri (Dünya Engelliler Vakfı, 2013)

4.2 Yapı

4.2.1 Giriş ve Çıkışlar

Ana giriş ve çıkışlar, yapıya erişimin sağlandığı, gerekli ise biletleme işlemlerinin yapıldığı, güvenlik önlemlerinin bulunduğu, bazı durumlarda resmî törenlerin, açılışların, basın açıklamalarının yapıldığı noktalardır ve Evrensel Tasarım anlayışının benimsenmesi gereken en önemli yapı parçalarından biridir. Engelli erişimine uygun olmayan giriş noktaları, kapı sistemleri, eşikler, bekleme alanları gibi ögelerin herkese hitap edecek şekilde tekrar düzenlenmesi gerekmektedir. Yapının girişinde yer alan danışma ve güvenlik birimleri ise Evrensel Tasarım İlkeleri doğrultusunda tasarlanamadığı durumlarda mümkün olan en üst seviyede erişilebilirliğin sağlanması gereken öncelikli alanlardandır. Mümkün olduğu ölçüde kalıcı çözümler getirilmelidir fakat kalıcı çözümlerin hızlıca uygulanamadığı veya alanın tarihi niteliği olduğu durumda erişilebilirliği sağlamak adına yapıya zarar vermeyecek geri çevrilebilir geçici çözümler uygulanabilir (Çekmecelioğlu & Sungur, 2020).

Şekil 4.4 Tarihi yapıda dokuyla uyumlu rampa eklemesi (GSA, tarih yok)

Girişlerde cephenin tasarımını, oranını ve dengesini bozmayacak, mümkünse basamaklara eşlik edecek biçimde bir rampa bulunmalıdır, ancak bu rampa planlanırken binanın karakterini veya simetrisini bozmaması için dikkatlice düşünülmesi gerekmektedir (Centre for Excellence in Universal Design) (Şekil 4.4) (Şekil 4.5).

Şekil 4.5 Old Cambridge Baptist Church, ABD rampa ve basamak düzenlemesi (soldaki görsel eski hali, sağdaki görsel yeni hali) (American Planning Association, tarih yok)

Mümkünse herkes yapının orijinal girişini kullanmalı ve mimarı tarafında zamanında tasarlanmış olan giriş deneyimi korunmalıdır (The WBDG Historic Preservation Subcommittee, 2019). Mimari ve teknik sebeplerden dolayı yapıya kalıcı bir zarar vermeden ana girişte Evrensel Tasarım sağlanamıyorsa, alternatif

en az bir giriş Evrensel Tasarım anlayışıyla düzenlenmelidir, bunun sağlanamadığı durumlarda ise erişilebilirlik standartlarına göre düzenlenmelidir (Şekil 4.6). Mecbur kalındığı durumlarda alternatif girişin yeri erişilebilirliğin sağlanamadığı diğer tüm girişlerde işaretlerle belirgin biçimde belirtilmeli ve ziyaretçiler erişilebilir girişe yönlendirilmelidir (Jester & Park, 2003) (Dünya Engelliler Vakfı, 2013).

Şekil 4.6 Alternatif giriş uygulaması, ABD Department of Agriculture Doğu Binası, Washington, ABD (The WBDG Historic Preservation Subcommittee, 2019)

Kamu binaları ise her vatandaşın kullanabilmesi, erişebilmesi gereken yapıların başında gelmektedir ve ana girişi mümkün olduğunca Evrensel Tasarım ilkeleri doğrultusunda tasarlanmalıdır (Şekil 4.7) (Şekil 4.8). Bu giriş tercihen mümkün olan herkesin kullanımına uygun olmalıdır fakat bunun sağlanamadığı durumlarda ana giriş erişilebilirliğin sağlanabildiği her engel grubunu kapsar şekilde düşünülmeli ve en az bir tane olmak üzere herkesin kullanımına açık erişilebilir alternatif giriş noktaları düşünülmelidir. Mevcut yapılar için servis girişi gerekli görüldüğü durumlarda geçici olarak kamusal kullanıma açılabilir, fakat bu giriş tek erişilebilir giriş olmamalıdır, gerek duyulduğu zaman sirkülasyon yüküne yardımcı olacak şekilde kurgulanmalıdır (Dünya Engelliler Vakfı, 2013).

Şekil 4.7 Bank of England binası ana girişi (Mok, 2022)

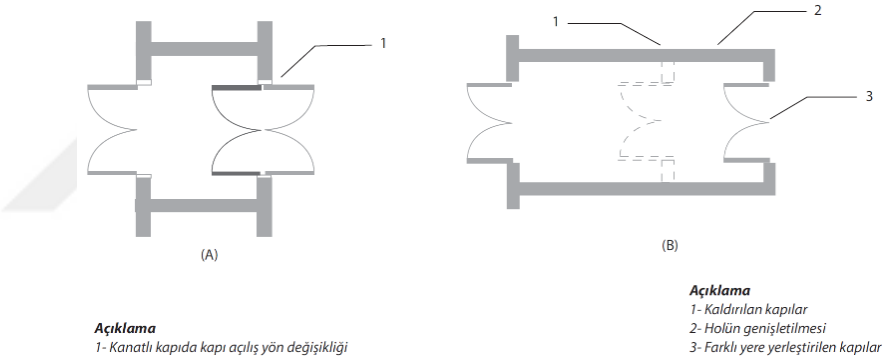

Şekil 4.8 Bank of England ana cephesinde yer alan ikincil giriş kapısı Sesame Access Victoria Stairlift düzenlemesi, eski(sol) ve yeni(sağ) (Sesame Access, tarih yok)

Ulaşılabilir giriş yaratmak için aşağıdaki çözümler uygulanabilir:

- Kot farkının az olduğu ve yeterli alanın olduğu bazı durumlarda, giriş kapısı eşiğinde dış zemin seviyesinde dolgu yaparak veya mevcut eğimi değiştirerek ve çevresine peyzaj düzenlemesi yapılarak değiştirmek uygun olabilir (Centre for Excellence in Universal Design) (Dünya Engelliler Vakfı, 2013) (Jester & Park, 2003).
- Erişilebilir bir giriş yaratmak için zemin kattaki kapı veya pencereler ulaşılabilir giriş haline dönüştürülebilir (Dünya Engelliler Vakfı, 2013) (Jester & Park, 2003).

- Alternatif bir çözümün sağlanamadığı durumlarda; rampalar, köprüler, asansörler veya platform asansörler kullanılabilir (Dünya Engelliler Vakfı, 2013) (Jester & Park, 2003) (Şekil 4.6).
- Giriş, rüzgarlık vb. gibi girişin dar hollerden sağlandığı durumlarda mümkünse mevcut giriş büyütülmelidir. Olası diğer müdahaleler ise; mümkünse kapı kanat veya kanatları dışa açılır olarak düzenlemek, açılır kanatlı kapıları sensörlü sürgülü kapılarla değiştirmek, minimum 120 cm genişlikte çift yöne açılır kapı yerleştirmek, kapının yerini değiştirmek (Dünya Engelliler Vakfı, 2013) (Jester & Park, 2003) (Şekil 4.9).
- Gerektiğinde platform asansör sistemine dönüşen, çalıştırılmadığında ise merdiven formunu alan, gizlenebilir platform sistemi Sesame platform asansör/merdiven sistemlerini tercih edilebilir (Sesame Access, 2019) (Şekil 4.7) (Şekil 4.8).

Şekil 4.9 Mevcut giriş holünde yapılabilecek kapı düzenlemeleri (Dünya Engelliler Vakfı, 2013)

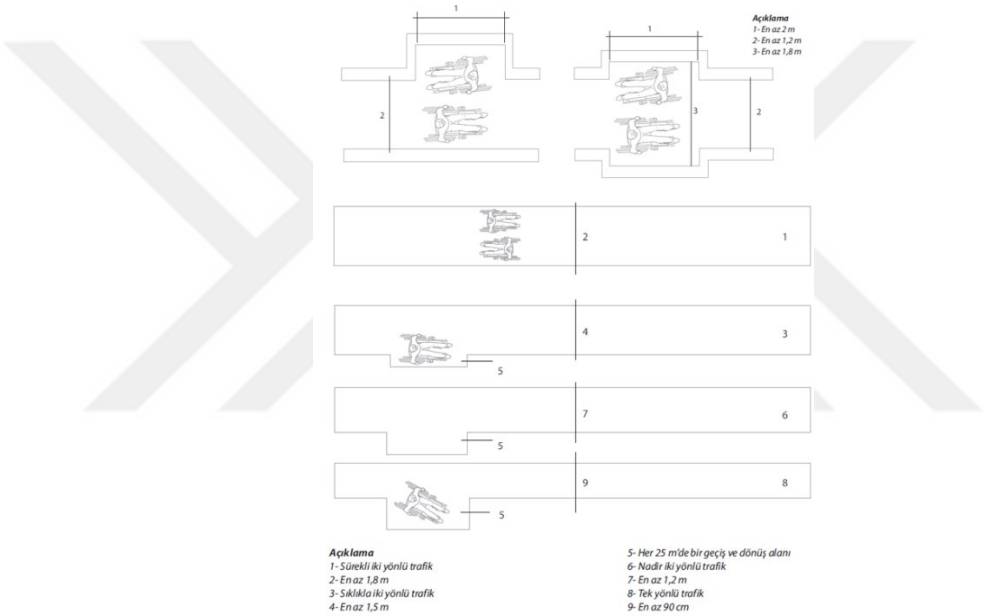
4.2.2 Sirkülasyon Elemanları

Sirkülasyon alanları yapı içerisinde pürüzsüz ve engelsiz biçimde dolaşıma izin verir şekilde ve farklı alternatifler sunarak kullanıcının ihtiyacına göre seçim yapmasına imkân tanıyacak biçimde tasarlanmalıdır. Müze ve sergi alanlarında mekanlar, haraketli ve modüler bölücülerle isteğe ve ihtiyaca göre şekillenebilir olmalıdır. Alternatif sirkülasyon akslarının olması aynı zamanda sergi alanlarında ihtiyaca göre mekanlarda esnekliğin sağlanmasına yardımcı olacaktır (Filová, Rollová, & Čerešňová, 2022). Mevcut yapıya zarar vermeden yapılabilecek bazı iç mekân değişiklikleri, koridor ve holler, kapılar, merdivenler, rampalar, asansörler

ve platform asansörler, merdiven asansörleri ve platform merdivenler başlıkları altında aşağıdaki bölümde incelenmiştir.

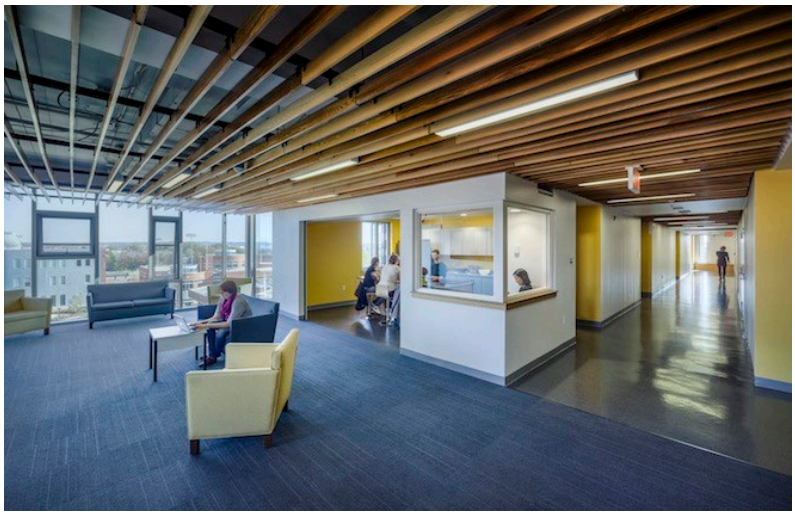
4.2.2.1 Koridor ve Holler

Dar koridorlar mümkünse tüm uzunluğunca genişliği iki kişinin veya iki tekerlekli sandalye kullanan insanın rahat geçebileceği ölçü olan 180 cm olacak şekilde genişletilmelidir, 180 cm'in sağlamadığı durumlarda genişlik en az 150 cm olacak biçimde kurgulanmalıdır. Koridorun tamamının genişletilemediği durumlarda ise koridor boyunca yer yer minimum genişliğin 150cm ve minimum uzunluğun 240cm olduğu nişler düşünülmelidir (Dünya Engelliler Vakfı, 2013) (Şekil 4.10).

Şekil 4.10 Mevcut koridor ve hollerde olası müdahale örnekleri ve ölçüleri (Dünya Engelliler Vakfı, 2013)

Yapıya ihtiyaç doğrultusunda eklenmesi planlanan bölücüler veya duvarlar tasarlanırken koridor ve hollerin kesişim noktaları olan köşelerde, olası çarpışmaları önlemek amacıyla saydam veya yarı saydam malzemeler kullanılabilir. Bu sayede dalgınlık sonucu veya diğer yönden geleni görmediğimiz, duymadığımız durumlarda yaşanabilecek kazaların önüne geçmek mümkündür (Bauman, DeafSpace Design Guidelines , 2010) (Şekil 4.11).

Şekil 4.11 Sağır Mekan ilkeleri doğrultusunda köşe duvara yerleştirilmiş cam uygulaması ile sağlanan saydamlık ve bilgi akışı (Huesler, 2016)

4.2.2.2 Kapılar

Ağır ve büyük iç ve dış kapılar, daha fazla fiziksel gücün kullanılmasını gerektirmekte, birçok kişi için erişimi zorlaştırmaktadır. Bu kapılar fazla güç uygulamadan açılabilir olacak şekilde kurgulanmalıdır. Dikkat çekmeyecek şekilde yerleştirilmiş otomatik veya elektrikli kapı açma cihazlarının kullanılmasıyla bu durum çözülebilir. Kapı üzerine açılış türüne (ağır kapı, otomatik kapı, dışa açılır kapı, kayar kapı vb.) göre uygun işaretlemeler yapılmalı ve kullanıcı bilgilendirilmelidir (Centre for Excellence in Universal Design) (Dünya Engelliler Vakfı, 2013).

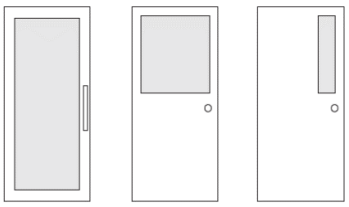
Bazı yapılarda, erişimi kolaylaştırmak adına seçilen bazı kapıları açık tutulabilir. Eğer açık tutma kararı alınan kapıların dış mekan ile bağlantı noktalarında olması durumunda iç mekanı dış etkenlerden korumak adına ikincil bir kapı uygulaması yapılabilir. Bu ikincil kapının otomatik cam kapı olarak kurgulanması hem erişimi kolaylaştıracaktır hem de saydam bir malzeme olduğundan dolayı tarihi yapının görsel bütünlüğüne zarar vermeyecektir. Kapıların yangına dayanıklı olması gerektiği durumlarda ise, elektromanyetik cihazlar kullanılarak kapı açık tutulabilir (Centre for Excellence in Universal Design) (Şekil 4.12).

Şekil 4.12 Londra'daki iki farklı kilise girişlerinde ana kapının açık tutularak cam kapı eklenmesi uygulamaları (Diocese of London)

Net genişliği 90'cm'den az olan kapılar mümkünse minimum 90 cm genişliği sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir (Dünya Engelliler Vakfı, 2013).

Mekânın fonksiyonuna uygunsa, güvenlik sorunu teşkil etmeyecekse ve değişiklik yapılabiliyorsa iç kapılarda ya tamamen ya da belli bir bölümünde saydam ya da yarı saydam malzeme kullanılması, dışarıdaki kişinin kapıyı açmadan içeriyi görmesini sağlayacaktır. Bu uygulama işitme engelli bir bireyler için büyük öneme sahiptir, bir kapıyı açmadan önce elle vurulduğunda çıkan sesi duyamadıkları için kapıda birinin olduğuna dair görsel bir uyarıcıya ihtiyaçları vardır. Özellikle okullarda, ofislerde ve yoğun sirkülasyonun olduğu mahallerde bu kapıları kullanmak herkes için faydalı olacaktır (Bauman, DeafSpace Design Guidelines , 2010) (Şekil 4.13).

Şekil 4.13 Görsel bilgi akışının sağlanabileceği kapıya saydam veya yarı saydam malzeme uygulamaları (Bauman, DeafSpace Design Guidelines , 2010)

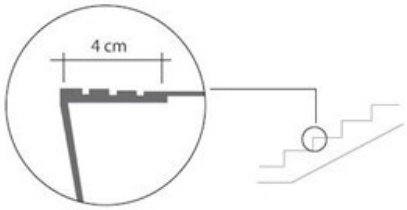
Yükseltilmiş bir eşik bulunduğu durumda, mümkünse eşik kaldırılıp, geçiş yüzeyinin düz olması sağlanmalıdır. Eşiğin tarihi bir değer bulundurduğu veya çıkarılamadığı durumlarda ise, eşiğin her iki tarafına da geçici plakalar

yerleştirilerek mahal geçişleri arasında bir köprü oluşturmak alternatif bir yöntem sağlamaktadır (Centre for Excellence in Universal Design).

4.2.2.3 Merdivenler

Ana merdivende evrensel tasarımın veya erişilebirliğin sağlanamadığı durumlarda herkesin kullanabildiği bir merdiven alternatifi olmalıdır. Alternatif bir düşey sirkülasyon belirlemek ve ikincil bir merdivenle erişimi sağlamak için yapıya müdahale etmek daha kolay ve uygun olabilir (Centre for Excellence in Universal Design).

Tarihi yapılarda büyük oranda merdivenler tarihi öneme sahiptir ve üzerinde büyük değişiklikler yapılamamaktadır. Bu gibi durumlarda merdiven kaplaması ve yapay aydınlatma ile iyileştirmeler mümkündür (Centre for Excellence in Universal Design). Kaplamanın değiştirilemediği durumlarda ise, Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nda yüzey rengine zıt renkte seçilmiş kaymaya dayanıklı bantların kullanılabileceği, içinde çaprazları olan dikdörtgen işaretlenmiş yüzey alternatif çözüm olarak uygulanabileceği belirtilmektedir. (Dünya Engelliler Vakfı, 2013)(Şekil 4.14).

Şekil 4.14 Mevcut merdivenlerde kaymaya dayanıklı bant uygulaması (Dünya Engelliler Vakfı, 2013)

Mümkünse küpeşteye Braille alfabesiyle yönlendirmenin yapıldığı bir plaka eklenebilir veya Braille kabartmaları yer alan yeni bir korkuluk tasarlanabilir. Korkuluklar genellikle bir güvenlik önlemi ve destek ögesi olarak düşünülmekte, zamana zaman tasarım ögesi olarak kullanılmaktadır. Fakat üzerine bilinçli bir şekilde eklenecek ufak noktalarla koruma görevine ek görme engelli bireyler için yönlendirici olma görevini de üstlenebilir (Akın Guler & Tutal, 2017). Boston, ABD'de yer alan Raynes Rail firmasının patenli korkulukları kamusal alanların herkes için erişilebilir olabilmesi amacıyla geliştirilmiştir. Evrensel Tasarım kapsamında geliştirilen bu üründe korkuluk profilinin iç yüzeyinde Braille alfabesi

ile yol tarifi verilmekte, rampalar, merdivenler ve dönüşler gibi dikkat edilmesi gereken konularda uyarmaktadır. Ayrıca önemli lokasyonlarda yer alan tuşlar ile sesli bilgiler de verilmektedir (Raynes Rail, tarih yok) (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 Braille alfabesi ile hissedilebir yüzeyli korkuluklar (Raynes Rail, tarih yok)

Mevcut merdiven korkuluğuna müdahale edilemediği durumlarda ise herkes tarafından kullanılabilir olması için, orijinal tırabzan ile uyumlu olacak şekilde tasarlanmış ek tırabzanların sağlanması, ya bir dış duvara monte edilmesi ya da mevcut tırabzanın hemen yanına yerleştirilmesi çözüm olanağı sunmaktadır (Centre for Excellence in Universal Design).

4.2.2.4 Rampalar

Mümkünse kot farkı bulunan alanlarda hem rahat çıkılabilen rıht yüksekliğine sahip merdiven bulunmalı hem de kaymaz zemin malzemeli rampa eklenmelidir, bu durumda öncelik herkesin kullanımına hitap ettiğinden rampada olmalıdır. Bu rampanın eğimi rahat kullanım için en fazla %5(1/20) olmalıdır (Şekil 4.16), fakat yeterli alanın bulunmaması durumunda rampa eğimi arttırılabilir ya da Platform Asansörler, Merdiven Asansörleri ve Platform Merdivenler başlığı altında incelenmiş olan (Şekil 4.19), platform asansöre dönüşebilen merdiven uygulamaları gibi alternatif çözümler üretilmelidir. Eğer rampa ile çıkılan toplam kot farkı 2m'den fazla ise, rampa uzun olacağından kalp sorunları yaşayan, koltuk değneği kullanan, tekerlekli sandalye kullanan, bisikletli, puset ile dolaşan çocuklu bireyler vb. gibi birçok fiziksel gücümüzü etkileyen durumlarda bulunan

bireyler için yorucu olacaktır ve asansör eklenmesi düşünülebilir (Belir, Mimari Erişilebilirlik Kılavuzu, 2009) (Sungur Ergenoğlu, 2013). Eğer uzun ve korkuluk gerektiren bir rampa uygulanacaksa, burada merdiven başlığında da bahsedilen, Braille kabartmalı korkuluklar kullanılabilir.

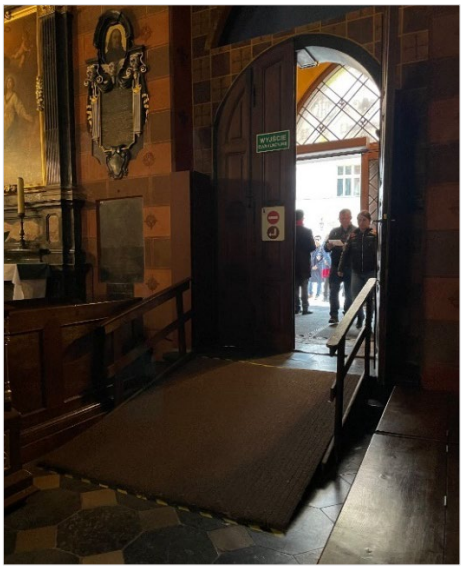
Şekil 4.16 Rampalarda güvenli rampa eğimleri (Dünya Engelliler Vakfı, 2013)

Müdahaleler, uygulanması planlanan mahalde ve yapıda kullanılan malzemelerle uyum içerisinde ve saygılı olmalıdır. Tarihi yapılardaki tüm rampalar, özellikle süpürgelikler, silmeler ve paneller gibi elemanların olduğu yerlerde dikkatli bir şekilde detaylandırılmalıdır (Centre for Excellence in Universal Design).

Şekil 4.17 Yapıya temas eden ve etmeyen kalıcı ve geçici rampa uygulamaları (Historic England, 2015)

Kalıcı rampaların uygulanamadığı durumlarda (yüksek eşik veya en fazla üç basamağın bulunduğu yerlerde vb.) geçici rampalar düşünülebilir (Şekil 4.17) (Şekil 4.18). Taşınabilir geçici rampalar da kalıcı rampalarla aynı kriterleri sağlamalıdır, fakat uzun vadeli bir çözüm olarak değil kısa süreli bir çözüm olarak düşünülmelidir (Centre for Excellence in Universal Design) (Şekil 4.17).

Şekil 4.18 Santa María Bazilikası girişinde başlangıç ve bitişinde uyarı bantları yer alan geçici ahşap rampa uygulaması, Krakow, Polonya (yazar arşivi)

Mevcut tarihi yapılarda, maksimum %5(1/20) eğimi sağlayacak yeterli alanın bulunmaması durumunda rampa tasarlanırken aşağıdaki tabloda verilen ölçülerden yararlanılabilir (Tablo 4.2).

Tablo 4.2 Yükseklik farkına göre uygulanması gereken eğim yüzdeleri (Dünya Engelliler Vakfı, 2013)

En Fazla Yükseklik	En fazla Eğim
15 cm ve daha az	%10 (1:10)
16 cm – 50 cm arası	%9 (1:11)
51 cm – 100 cm arası	%8 (1:12)
100 cm üzeri	%6 (1:16)

Rampalar, bakım ve elektik tüketiminin daha az olması, başka birinden yardım almadan veya görevli birini çağırmadan kullanılabilmeleri açısından platform asansörlere göre tercih edilmelidir. Fakat rampalar, özellikle önemli bir kot farkı varsa fazla yer kaplamakta ve yorucu olmaktadır. Bu gibi durumlarda platform asansörler tercih edilebilir (Centre for Excellence in Universal Design).

4.2.2.5 Platform Asansörler, Merdiven Asansörleri ve Platform Merdivenler

Rampa veya asansör yerleştirmenin mümkün olmadığı durumlarda, kot farkının asansör uygulaması için çok az olduğu durumlarda, yapı strüktüründen bağımsız olabilen platform asansörler ile düşey sirkülasyon sağlanabilir (Centre for Excellence in Universal Design) (Dünya Engelliler Vakfı, 2013).

Platform asansörlerin uygulanması mümkün olmayan durumlarda ise, merdiven boyunca eğimli bir biçimde duvara veya korkuluğa monte edilen ray üzerinde hareket eden merdiven asansörleri tercih edilebilir. Merdiven asansörler, gerekli görüldüğü takdirde bir veya birden fazla katta kullanılabilir ya da eğimli düzlemler arasındaki bağlantıyı sağlamak için kullanılabilir (Dünya Engelliler Vakfı, 2013).

Bir diğer yöntem ise, Türkiye'den ve Dünyadan Evrensel Tasarım Çalışmaları ve Örnekler başlığı altında incelenmiş olan platform asansöre dönüşen merdivenlerdir. Stairlift olarak adlandırılan bu yöntemin Türkçe karşılığı Merdiven Asansörü olmaktadır, fakat yukarıda bahsi geçen merdiven asansörle karıştırılmaması için Platform Merdiven teriminin kullanılması uygun görülmüştür. Bu yöntemle mimari öneme sahip merdivenlerin anıtsallığı korunabilmekte ve tekerlekli araçların mekâna erişimi sağlanabilmektedir. Tarihi yapıya ve mevcut merdivene uyumunu sağlamak amacıyla taş, mermer, ahşap, halı vb. ihtiyaç duyulan herhangi malzemeyle kaplanabilir olan bu sistem projeye özgün olarak üretilmektedir. Böylece yapının ihtiyacına göre özellikler eklenebilmektedir. Günümüzde üç farklı biçimde bu yöntemin uygulaması gerçekleşmektedir fakat yere özgü çözümler üretildiğinden dolayı farklı durumlarda bu üç ana yöntemden yola çıkılarak farklı çözümlerin üretilmesi mümkündür. Bunlardan ilki, kısa yüksekliklerde kullanan platform merdiven, bu yöntemde platformun kullanılabilmesi için birey butona basar, basamaklar yatay düzlemde yaratılmış olan boşluğa doğru toplanır, zeminde saklanmış olan platform ortaya çıkar ve platform üst kot seviyesine geldiğinde durur. Kısa bir yükseklikte çalıştığı için platformun kenarında sadece zemininde tekerleklerin kaymaması için bir yükselti bulunur, korkuluk uygulaması yoktur (Sesame Access, 2019) (Şekil 4.19).

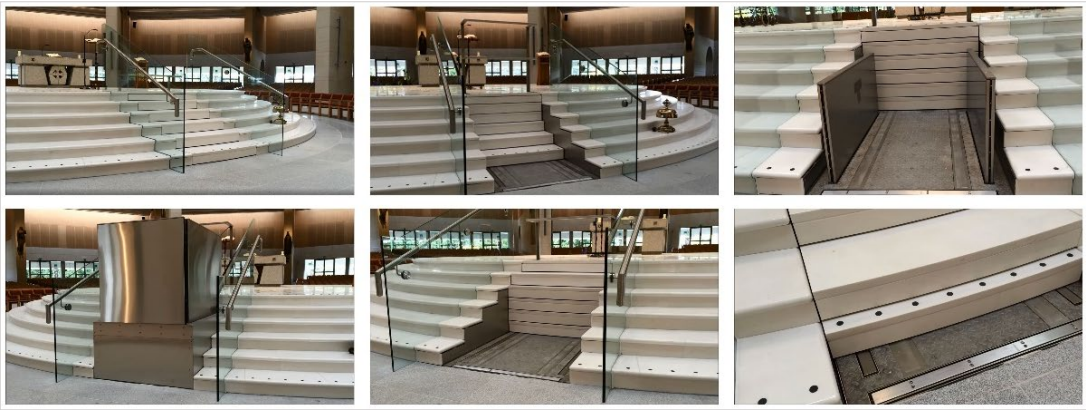
Şekil 4.19 Kısa yüksekliklerde kullanılan platform merdiven uygulaması, Marylebone Londra (Sesame Access, 2019)

Platform merdiven uygulamalarındaki ikinci yöntem de kısa yükseklik farklarında kullanılmaktadır. Fakat bu yöntemde basamaklar aşağıya doğru hareket ederek platformu kendisini oluşturmakta, platforma geçiş sağlandığında en alt basamak yükselerek tekerleklerin kayması durumuna karşı koruma sağlamaktadır. Yatay düzlemde en üst basamağın arkasında 20 cm boşluk isteyen bu yöntem, yatay düzlemde basamakların geri çekilmesi için gerekli alanın olmadığı durumlarda ve merdivenin altında asansör mekanizmasının gömülebileceği alanın yaratılabileceği durumlarda kullanılmaktadır (Sesame Access, 2019) (Şekil 4.20).

Şekil 4.20 Kısa yüksekliklerde kullanılan platform merdiven uygulaması, konut girişi, Edinburgh (Sesame Access, 2019)

Sonuncu yöntem ise, 100cm'den fazla yüksekliklerde kullanılan platform merdiven uygulaması. Bu yöntemde kısa yüksekliklerde uygulanan örneklerden farklı olarak kenarlarında korkuluk bulundurmaktadır. Merdiven tasarımını ve görüntüsünü bozmamak için bu korkuluklar platform merdivenin merdiven formunu aldığı durumlarda gizlenmektedir. Merdivenin basamaklarının geri çekilip platformun ortaya çıkmasıyla oluşan boşluğun kenarlarından korkuluklar da yükselmektedir (Sesame Access, 2019)(Şekil 4.21).

Şekil 4.21 100 cm'den yüksek merdivenlerde kullanılan platform merdiven uygulaması, Knock Bazilikası, İrlanda (Sesame Access, 2019)

Tüm bu yöntemlere rağmen, bağımsız erişimi kolaylaştırmak için mümkün olan her yerde platform veya merdiven asansörler yerine rampalar ilk tercih olmalıdır (Centre for Excellence in Universal Design).

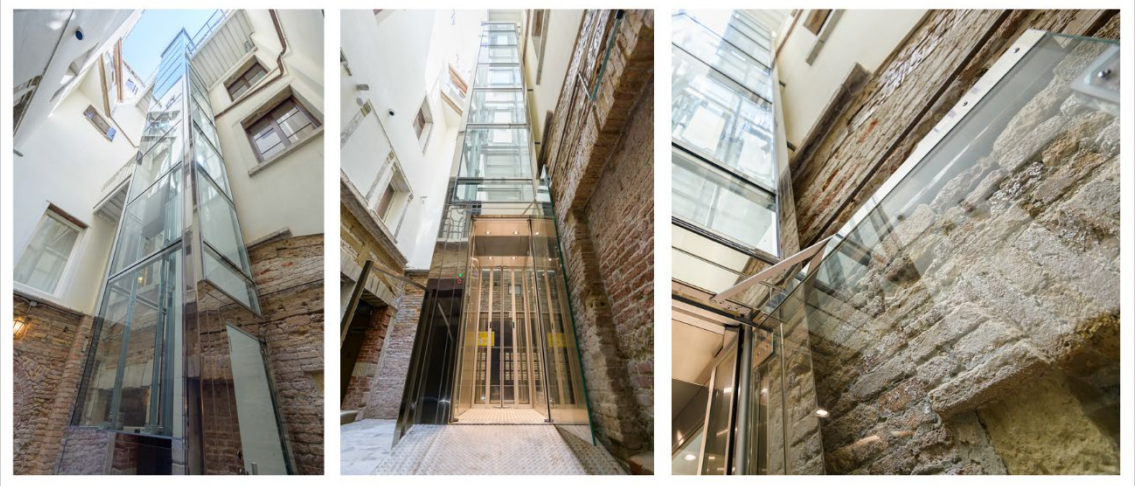
4.2.2.6 Asansörler

Asansörler binada yapısal müdahaleyi en aza indirecek şekilde planlanmalı ve kurulmalıdır (Centre for Excellence in Universal Design). Yapıda asansörün kurulabileceği tüm katlara asansörle erişim sağlanmalıdır, tüm katlara asansörün erişemediği durumlarda ise asansörün ulaşamadığı katlara platform asansör, merdiven asansörü veya platform merdiven çözümlerinden bir veya birkaçı uygulanabilir. Yapının içerisinde asansör için gerekli alanın sağlanamadığı durumlarda, tarihi yapının cephesine, dış görüntüsüne ve strüktürüne zarar vermeden dışarıdan binaya bağlanan bir asansör sistemi düşünülebilir (Şekil 4.22) (Şekil 4.23) (Şekil 4.24).

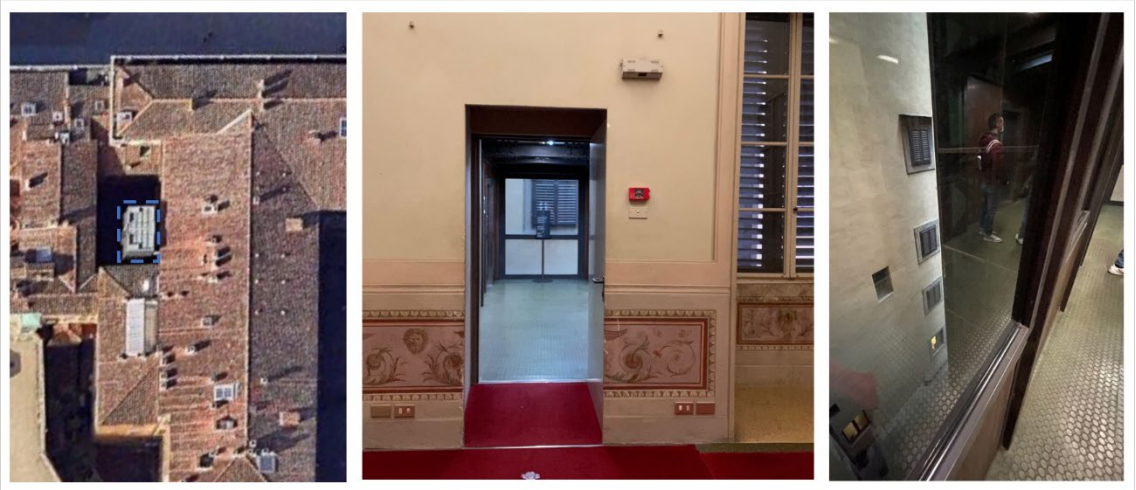

Şekil 4.22 Tarihi banka binasına dışarıdan eklenen panoramik asansör ve merdiven çözümü, Padova, İtalya (Nova Elevators, tarih yok)

Yapıda bulunan mevcut asansörler için kabinler en az bir tekerlekli sandalye kullanan bireyin erişimine izin veren ölçülerde olmalıdır, bu ölçüleri sağlamıyor ise mümkünse minimim net boyutu 95 cm x 1,4 m olacak şekilde düzenlenmelidir. Asansör kapı genişliğinin minimum net ölçüsü ise 80 cm olmalıdır. Asansör önlerinde yeterli sahanlık alanının sağlanamadığı durumlarda tehlike belirtici işaretler bulunmalıdır. Asansör kontrol panelleri maksimum 140cm'de yer alacak şekilde önden ve yandan yaklaşım için erişimi kolay hale getirilmelidir (Dünya Engelliler Vakfı, 2013).

Şekil 4.23 Giriş katları 13.yy'da inşa edilmiş konut yapısının avlusuna eklenen, sessiz çalışan çelik asansör uygulaması, Venedik, İtalya (Nova Elevators, tarih yok)

Şekil 4.24 Pitti Sarayı'nda ikincil avluya eklenen asansör ile müze içi erişilebilirliğin sağlanması, Floransa, İtalya (yazar arşivi)

4.2.3 Yapı Fiziği

Söz konusu kamu kullanımına açık yapılar olduğunda göz ardı edilmemesi gereken bir diğer konu ise yapı içi konfor ve iyi hissetme halidir. Akustik, aydınlatma, iklimlendirme çözümleri, renk kullanımı gibi etkenler bireyin mekân algısını ve konforunu etkilemekte, kişide fiziksel ve psikolojik yansımaları oluşmaktadır. Mekanlar duyusal olarak fazla uyarıcı olmamalı, keskin ve güçlü ışıklardan, yansımalardan, parlak yüzeylerden, renk cümbüşünden, göz yorucu kontrastlardan, yoğun seslerden uzak durulmalı, mümkün olduğunca azaltılmalıdır. Bununla birlikte kontrastın tamamen uzak durulması gereken bir konu olmadığına açıklık getirmekte fayda olacaktır. Kontrast doğru kullanıldığında istenilen ve tercih edilen bir durumdur; görme veya duyma bozukluğu olan bireyler için yüzeylerde kontrast olması hem mekanla kurdukları hem de birbirleri ile kurdukları iletişimi güçlendirecektir. Özellikle müze gibi sergi alanlarında sergilenen ürün ile arka planı arasında yaratacak kontrast ürünün daha iyi algılanmasını sağlayacak ve bilgi aktarımını güçlendirecektir. Mekanlarda mat yüzeyler tercih edilerek ve kullanılan mobilyaların mekâna dağılımı sağlanarak kalabalıklık etkisi aza indirilebilir, göz yoruculuğu önlenerek daha dingin ve konforlu mekanlar yaratılabilir (Filová, Rollová, & Čerešňová, 2022).

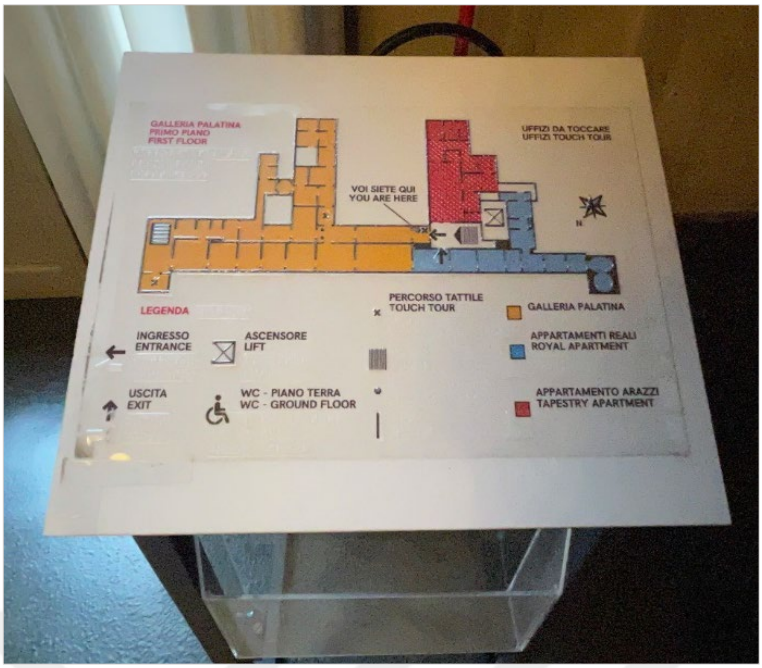
Mekânsal konforu sağlama da bir diğer konu ise mekân akustiğidir. Ses emici malzemeler tercih edilerek ortamdaki ses kirliliğinin önüne geçilebilir, özellikle

işitme engeli olan, Misophonia (Seslere karşı aşırı hassasiyet, seçici ses duyarlılığı sendromu) hastalığı olan, Otizm spektrum bozukluğu olan bireyler için dış seslerin rahatsız edici özelliğinin önüne geçilebilir (Medicana Web ve Yayın Kurulu, tarih yok). İç mekanlarda ses yalıtımlı duvar panelleri, bölücüler, yumuşak zemin kaplamaları, halılar, mantar panolar, bitkiler, kumaşlar vb. ses emici özelliği olan malzemeler tercih edilebilir. Özellikle kamusal alanlarda, banka, hastane, konferans salonları vb. karşılıklı iletişim kurmanın önemli olduğu mekanlarda, işitme döngü sistemleri de projelerin bir parçası olmalıdır (Filová, Rollová, & Čerešňová, 2022).

4.2.4 Bilgilendirici ve Yönlendirici Elemanlar

Bilgilendirici elemanlar ve yönlendirici elemanlar birden fazla duyuya hitap etmeli, panolar görsel, işitsel ve dokunsal olmalıdır. Kat planlarında kabartmalar kullanılması, video gibi görsel-işitsel veri aktarımı olan panolarda ve sergi ürünlerinde altyazı veya işaret dili ile bilgi aktarımı sağlanması, okunması kolay logo ve piktogramların kullanılması bilginin anlaşılabilirliğini arttıracaktır (Filová, Rollová, & Čerešňová, 2022).

Yönlendirici elemanlar yapıların ve tesislerin konumunu ve fonksiyonunu net ve açıkça belirtmeli, okunur puntolarda ve yazı tiplerinde olmalı, farklı dili konuşan ziyaretçiler için yazıların altlarında İngilizce ve Braille alfabesiyle karşılıkları yer almalı ve bu işaret ve levhalar okunur şekilde konumlandırılmalıdır (Şekil 4.25). Alanın girişinde (tercihen dış mekânda) yapını ve çevrenin dokunsal bir maketinin olması, bu maket üzerinde öncelikle yerel dille, İngilizce ve Braille olmak üzere çeşitli dillerde açıklamaların ve sesli anlatımın yer alması çevrenin ve yapının algılanmasını kolaylaştıracaktır (Filová, Rollová, & Čerešňová, 2022).

Şekil 4.25 Farklı renklerle yapı bölümlerinin anlatıldığı, yerel dil, İngilizce ve Braille alfabesi ile hazırlanmış görsel ve dokunsal plan panosu örneği, Uffizi Galerisi, Floransa, İtalya (yazar arşivi)

Yapının tarihi dokusuna ve tasarımına uymayan işaret ve levhalar tekrar düzenlenmelidir. Yönlendirici tabelalar, genel estetiği tamamlayacak şekilde binanın veya alanın tarihi özelliklerini koruyacak şekilde tasarlanmalıdır. Tarihi doku üzerinde kalıcı bir hasar veya olumsuz etki olmayacak şekilde tersine çevrilebilir bir şekilde yerleştirilmeli veya sabitlenmelidir (Centre for Excellence in Universal Design).

Tarihi bir alan veya yapıda kabartmalı, birden çok duyuya hitap eden bilgilendirme panoları ve kat şemaları yer almalı, bu panolar girişler, merdiven ve asansör önleri gibi sirkülasyon düğüm noktalarında bulunmalıdır. Kat şemalarında duvar ve bölücülerin kabartılarak üçboyutlu görünüm kazanmasıyla herkesin yapıyı daha iyi anlaması sağlanacak, mahallerin isimleri, acil çıkış, acil durum müdahale ekipmanları, merdiven, asansör, danışma, bulunulan yer bilgisi algılanabilir renk, ölçü ve fontta hem Türkçe hem İngilizce hem de Braille alfabesi ile adları yazılarak, belirli noktalara eklenen butonlarla sesli anlatımlar sağlanarak kullanıcıların bulunulan yeri daha iyi kavraması sağlanabilir. Özellikle turistik ve

UNESCO koruma listesinde olan yapı ve alanlar gibi önemli değere sahip yerlerde dış koşullara dayanıklı maketler eklenebilir (Şekil 4.26).

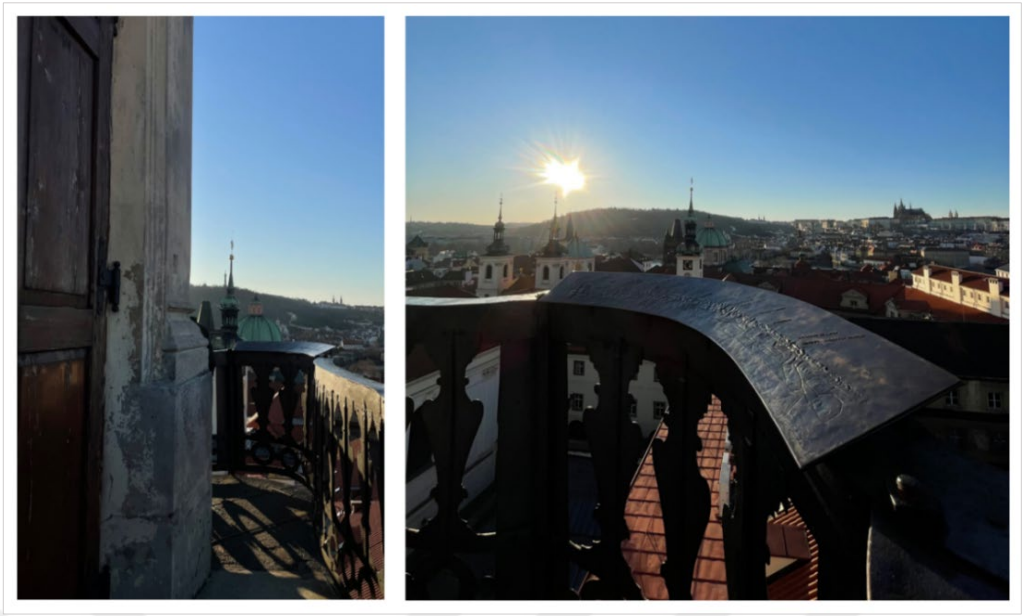
Şekil 4.26 Üç boyutlu maket örneği, Wawel Kalesi, Krakow, Polonya (yazar arşivi)

4.2.5 Programlı Erişim

Fiziksel erişim sağlanamadığı durumlarda hizmet, bilgi ve deneyim sağlamanın alternatif yöntemleri sunulmalıdır (Jester & Park, 2003). Programlı erişim ile tarihi bir ev müzesinin erişilebilir hale getirilemeyen kısımlarını tasvir etmek için görsel-işitsel bir program veya bilgisayarlı sanal tur sunmak, görme engeli bulunan bireyler için, bir bahçe terasında veya tepede manzarayı açıklayan paneller sağlamak veya tarihi bir anıtın dokunsal bir modelini oluşturmak ve bireylerin bu mekanları deneyimlemesini sağlamak mümkündür (Jester & Park, 2003) (Department of Justice, 2010) (Şekil 4.27).

Şekil 4.27 VR gözlük veya bilgilendirme panosunda sunulan sanal turlar (Historic England, 2015) (Fuchs, 2022)

Şekil 4.28 Teras katında manzarayı betimleyen oyma siluet ve üzerlerinde yapı bilgisi yazılı hem görsel hem dokunsal bilgilendirme plakası, Klementinum, Prag, Çek Cumhuriyeti (yazar arşivi)

Onarım ve bakım programları gibi fiziksel erişimi iyileştirmek için her fırsat değerlendirilmelidir. Bilgiler ve müşteri hizmetleri sorunları sürekli gözden geçirilmeli ve bu doğrultuda iyileştirmeler yapılmalıdır (Centre for Excellence in Universal Design).

Tarihi yapılarda düşünülmesi gereken en önemli konulardan biri de acil durum sistemleridir. Yapı içerisine kurulacak olarak acil durum uyarı sistemleri birden fazla duyuya hitap ederek, görme ve duyma engelli bireylerin de algılamasına olanak saylayacak şekilde hem ışıklandırmalarla görsel olarak hem de yüksek sesli uyarı sireni ile işitsel ve oluşacak titreşimle dokunsal olarak hissedilmesi sağlanarak farklı fiziksel ve zihinsel kabiliyetteki herkes bilgilendirilebilir. Bunlara ek olarak her kata görsel ve işitsel iletişim sistemleri eklenmesi acil bir durumda iletişimi kolaylaştıracaktır (Bauman, DeafSpace Design Guidelines , 2010). Tarihi yapıların korunabilirliğini arttırmak amacıyla bu uyarı sistemleri yangın gibi acil bir durumda itfaiyeyi uyaracak şekilde kodlanabilir, böylece daha çabuk müdahale edilerek oluşabilecek hasarın önüne geçilebilir. Ayrıca kamusal yapılarda giriş ve çıkış kapılarına eklenebilecek kişi sayma sistemi ile acil bir durum anında yapıda bulunan kişi sayısı bilinerek içeride kalan kişilerinin olması durumunda hızlı

müdahale edilebilecektir. Tüm bu önemlerden en önemlisi ise, acil durum sistemlerinin bakımlarının aksatılmaması ve belirli periyotlarda kontrolünün yapılmasıdır.

5
SONUÇ VE ÖNERİLER

Çevresiyle ve insanla iletişim kurabilen, bulunduğu alanla uyum içerisinde olan ve saygı gösteren yapılar tasarlamanın yolu Evrensel Tasarım anlayışıyla çoklu duyuya hitap eden ve empati kuran yapılar tasarlamaktan geçmektedir. Günümüzde toplumun göz ardı edilmeyecek bir parçası olan engelli vatandaşlar kendilerini genellikle izole edilmiş olarak hissetme ve çevrelerinde bulunan engeller dolayısıyla topluma karışmaları da engellenmektedir (Bauman, DeafSpace: An Architecture toward a More Livable and Sustainable World, 2014). İştar Işıklı'nın toplamda 172 kişiden oluşan farklı engel gruplarından bireylerle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde ettiği verilere göre, engelli vatandaşların günlük hayatlarında karşılaştıkları fiziksel engellerin hayat standartlarını düşürdüğü, engellerinden kaynaklı psikolojik sorunlar yaşadığı sonuçlarına ulaşılmıştır (İştar Işıklı, 2018). 2020 yılında tüm dünyanın kendini içinde bulduğu pandemi süreci bu durumu en iyi betimleyecek örneklerden biridir; dışarı çıkamamak, sürekli evde olma hali, ürün ve hizmetlere erişememek birçok kişiyi engellemiş ve psikolojik sorunlara yol açmıştır. Engelli bireyler tüm hayatları boyunca fiziksel olarak engellendikleri bir toplumda benzer bir durumda yaşamakta ve psikolojik olarak etkilenmektedirler. Evrensel Tasarım anlayışı benimsenerek tasarlanacak yapı ve çevreler bu durumu değiştirme ve engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştırma ve güzelleştirme potansiyeline sahiptir. Herkes için daha kapsayıcı, insan odaklı yapılar tasarlanarak yapının kullanıcı ile olan ilişkisi ve ömrü artacaktır.

Çoğu durumda tarihi yapılarda erişilebilirlik ve Evrensel Tasarım ilklerinin sağlanması koruma kanunları, yapı elemanlarının gerekli alanı sunmaması, çevre, altyapı ve bu alandaki kamusal ve STK çalışmaların yetersiz kalması sonucu oldukça zorlayıcıdır. Bu nedenle tarihi yapılarda öncelik erişilebilirliği sağlamak olmalıdır, mümkün olan her yerde ise erişilebilirlik çözümleri tasarım ögesi olarak kullanılarak Evrensel Tasarım anlayışıyla müdahaleler gerçekleşmelidir. Aynı

zamanda erişilebilirlik yerine Evrensel Tasarım anlayışının benimsenmesi ile üretilecek çözümler, yapıya ve tarihi çevreye değer katacaktır. Bu nedenle mümkün olan her tarihi yapıda Evrensel Tasarım anlayışı benimsenerek gerekli iyileştirmeler gerçekleştirilmelidir. Bu uygulamalar, üzerinde dikkatlice düşünülerek ve titizlikle detaylandırılmalı, uygulaması uzman kişiler tarafından yapılmalıdır. Kalıcı olarak Evrensel Tasarımın ya da erişilebilirliğin sağlanamadığı durumlarda ise geçici çözümler düşünülmelidir. Yapılması planlanan müdahaleler zaman kısıtlaması olduğu durumlarda öncelik sırasına göre planlanarak zamanla tamamlanmalıdır.

Bu doğrultuda Norveç Çevre Bakanlığı'nın öncülüğünde hazırlanmış olan Kültürel Mirasın Korunması ve Evrensel Tasarım-Bir Süreç Aracı adlı kılavuz kitapta tarihi yapılarda Evrensel Tasarım kapsamında gerçekleştirilecek müdahaleler için bir süreç yönetim önerisi yer almaktadır. Proje, başlangıcından bitişine Araştırma ve Derleme, Görüşmeler ve Öneriler, Projelendirme, Uygulama ve son olarak Değerlendirme olarak beş farklı aşamaya bölünmüştür. Bu kılavuz kitaptan yola çıkarak aşağıdaki süreç yönetimi tablosu hazırlanmıştır (Tablo 5.1).

Tablo 5.1 Tarihi yapılarda olası müdahale ve projelendirme süreci yönetim tablosu (Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs, 2010)

1. Aşama

Araştırma ve Derleme *Yapının evrensel tasarım ve kültürel miras kapsamında niteliklerinin belirlenmesi.*	Mevcut durum ve kısıtlamalar belirlenmelidir.
	Alanla ilişkili kültürel miras değerleri ve nitelikleri araştırılmalıdır. (Yapının strüktürü, işçiliği, mimarisi, malzeme kullanımı, detayları, bulunduğu çevre, yapının çevreyle kurduğu ilişkiler, çevreye sunduğu fiziksel ve kültürel katkılar ve tarihi önemi incelenmelidir.)
	Evrensel tasarımla ilgili mevcut durum incelenmelidir.
	İmar ve yasal koşullar araştırılmalıdır.
	Yapının kullanım geçmişi araştırılmalı ve yeni ihtiyaç programı belirlenmelidir.
	İlgili paydaların da içerisinde bulunduğu bir danışma ekibi kurulmalıdır. (Evrensel Tasarım, koruma ve restorasyon uzmanları, yapı denetçileri, her yaştan, büyüklükten, yetenekten bireyler ve her engel grubundan en az bir kişi dahil olmak üzere olası kullanıcıların da içerisinde olduğu bir grup olmalıdır.)
	Tüm paydaşlar yapının nitelikleri ve bu niteliklerin sağladığı faydalar ve kısıtlamalar hakkında bilgilendirilmelidir.

Tablo 5.1 Tarihi yapılarda olası müdahale ve projelendirme süreci yönetim tablosu (Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs, 2010) (devamı)

2. Aşama	
Görüşmeler ve Öneriler *İlgili paydaşların görüşleri ve yapılan araştırmalar doğrultusunda öneriler hazırlanması.*	Yüklenici görüşmeler için gerekli argümanları hazırlamalı ve sunmalıdır.
	Fiziksel ve yönetmelik gereği oluşan kısıtlamaların, olanakların ve önerilerin tartışılacağı disiplinlerarası toplantı veya toplantılar düzenlenmelidir.
	Taslak çözümler geliştirilmelidir.
	Açıklayıcı toplantılar ve ileri süreçlerle ilgili öngörülerin görüşüleceği ileri düzey toplantılar düzenlenmelidir. (Bu ileri düzey toplantılarda kültürel miras yetkilisi çağırılarak projelendirme öncesi planlar sunulabilir.)
3. Aşama	
Projelendirme *Yapının tarihi, mimari ve kültürel özelliklerini koruyacak Evrensel Tasarım çözümlerinin ve detayların hazırlanması.*	İlgili proje için kapsayıcılığın sağlanması gereken öncelikli alanlar belirlenmeli ve bir önceliklendirme listesi hazırlanmalıdır.
	Plan çözümleri ve uygulama projesi titizlikle detaylandırılarak hazırlanmalıdır.
	Müdahaleler mümkün olduğunca geri çevrilebilir, hareketli ve modüler olacak biçimde planlanmalıdır.
	Kültürel miras yetkilisinden gerekli izin ve yasal belgeler temin edilmelidir.
	Süreç boyunca konusunda uzman kişilere danışılmalı ve iletişim halinde olunmalıdır.
4. Aşama	
Uygulama *Alınan izinler doğrultusunda uygulamalara başlanması.*	Teklif/ihale belgeleri kültürel mirasın korunması ve evrensel tasarım konusunda net olmalıdır.
	Detaylar kültürel miras yetkilisi tarafından onaylanmalıdır.
	Benzer projeler hakkında iyi bir temel bilgi ve deneyime sahip ustalar ve alt yükleniciler seçilmelidir.
	Sahada herhangi bir çalışmaya başlanmadan önce tüm usta, tedarikçi ve paydaşlarla bilgilendirme toplantısı yapılmalıdır.
	Çalışmaların düzenli takibi yapılmalıdır.
	Süreç içinde kültürel miras yetkilileri ile ve kullanıcılarla iletişim kesilmemelidir.
5. Aşama	
Değerlendirme *Projenin tamamlanması sonrasında Evrensel Tasarım ve tarihi yapının korunması doğrultusunda yapılan uygulamaların değerlendirilmesi, raporlanması ve çıkarımlar yapılması.*	Süreç değerlendirmesi.
	Süreç verimliliğinin değerlendirilmesi.
	Planlanan ve uygulanan projenin karşılaştırılması, varsa farkların değerlendirilmesi.
	Yapı kullanımının değerlendirilmesi. (İşleyişinde sorunlar veya farklar varsa incelenmesi.)
	Evrensel Tasarım kapsamında gerçekleşen müdahalelerin yapı üzerindeki etkisinin, varsa tahribatların değerlendirilmesi.

Proje sürecinde görüşü alınması ve birbiri ile iletişim halinde olması gereken aktörler; proje müdürü, proje yönetimi yetkilileri, ana yüklenici, arsa sahibi veya belirlenmiş ise işletme yetkilisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkilisi, yapı tescillenmiş yapı ise ilgili Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü yetkilisi, ilgili il engelli meclisi yetkilisi (il engelli meclisi yoksa eşdeğer bir konsey veya vakıf yetkilisi), yerel halkın ve kullanıcıların olduğu danışma ekibi, gerekli ise yapı hakkında uzman bilirkişi ve içerisinde restorasyon uzmanı, şehir bölge planlamacısı, mimar, iç mimar, inşaat mühendisi ve diğer ilgili disiplinlerin bulunduğu disiplinlerarası bir tasarım ekibi şeklinde olabilir (Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs, 2010).

Her tarihi yapı bulunduğu çevre ve mimarisi ve ihtiyaçları doğrultusundan birbirinden farklıdır ve tek bir standartlaşmış yöntem bulunmamaktadır. Bu nedenle tarihi yapılarda yenilikçi, yaratıcı, pratik ve bilimsel çözümler üretilmelidir. Mümkün olduğu ölçüde erişilebilirliği sağlayabilmek için belli önceliklendirmeler yapılmalıdır. Yapılması planlanan tüm değişikliklerin tarihi yapının malzemelerine, dokusuna ve ruhuna uyumlu malzemeler ve yöntemler seçilerek uygulanması gerektiği unutulmamalıdır. İncelenen kılavuz kitaplar doğrultusunda tarihi çevre ve yapıya saygı duyarak, gerekli araştırmalar doğrultusunda bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmesi gereken müdahaleler için yol gösterici nitelikte öncelik sırasına göre sıralanmış önceliklendirme listesi önerisi aşağıda verilmiştir (Tablo 5.2).

Tablo 5.2 Tarihi yapılarda Evrensel Tasarım kapsamında yapılacak müdahalelerin önceliklendirme listesi (Department of Justice, 2010) (Jester & Park, 2003)

ÖNCELİKLENDİRME LİSTESİ	
1	Birincil öneme sahip alanlarda mümkün olan en zorunlu evrensel tasarım veya erişilebilirlik standartları sağlanmalıdır. Bu alanlar; bina çevresi, girişler, acil çıkışlar, zemin kat ve yapının işlevine göre birincil fonksiyonlara sahip mahaller.
2	Ürün, hizmet ve programlara erişim sağlanmalıdır. Özellikle devlet daireleri vb. resmî kurumlarda bu madde birincil önceliğe sahiptir.
3	Erişilebilirliğin sağlandığı tüm katlarda erişilebilir tuvaletler olmalıdır.
4	İkincil öneme sahip alanların erişilebilirliği sağlanmalıdır.
5	Erişilebilirliğin bir engel grubu için sağlanamadığı durumlarda, yapı ve yapı elemanları erişilebilirliğin sağlanabildiği diğer engel gruplarını kapsayacak şekilde tasarlanmalıdır.

Tarihi yapılar bir yerin ruhunu, geçmişini, geleneklerini oluşturur ve korunması, yaşatılması ve sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Özellikle kullanım dönüşümü projelerinde yapı baştan kurgulanmakta ve projelendirilmektedir, bu durum yapının koruma ve Evrensel Tasarım ilkelerinin bir bütün olarak ele alınarak tasarlanması açısından potansiyele sahiptir. Kullanım dönüşümü projelerinin amacı, yapının artık ihtiyaç duyulmayan fonksiyonunun değiştirilmesi ile yapının sürdürülebilirliğini ve kullanılabilirliğini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda Evrensel Tasarım anlayışının benimsenmesi ile yapının kullanıcı profili genişleyecek, herkese hitap edecek, kullanılabilirliği artacak ve ileride tekrar fonksiyon değişikliğine uğraması durumunda daha kolay uyarlanabilir olacaktır. Uzun vadede kullanıcı profilinin artması maddi gelirin de artmasını sağlayacak ve bu doğrultuda yapılan çözümler için sarf edilen çaba ve ekstra masrafı karşılayacaktır.

Tarihi yapılarda yapılacak iyileştirme veya kullanım dönüşümü projelerinde Evrensel Tasarım anlayışıyla müdahalelerin gerçekleşmesi için ise ülkemizde büyük bir eksiklik vardır. Bu eksiklik, tarihi yapı ve çevrelerinde Evrensel Tasarım veya erişilebilirlik standartlarını ele alan, yönlendirici bir yönetmelik, standart

veya kılavuz kitabın yer almıyor olmasıdır. Bu eksikliğin en kısa sürede giderilmesi gerekmektedir (Evcil, Tarihi Mekanları Korumada Unutulan Boyut - Erişilebilirlik, 2018). Kamusal olarak bu alanda alınmış eylemler ideal bir dünyada/ütopyada gerçekleşmesi gereken standartları sıralamakta, sadece kurallar sunmaktadır. Oysa her tarihi bina o yere ait ve özeldir, bu nedenle o yere özgü çözümler üretilmedir.

Bu doğrultuda farklı sınırlılıkların olduğu, tarihi çevreye, dokuya, malzemeye saygı duyan, yücelten çözüm önerilerinin sunulduğu bir kılavuz kitaba ihtiyaç vardır. Bu tez de bu ihtiyaca cevaben üretilmiş fakat kılavuz kitap olarak kullanılmak için yetersizdir. Bu nedenle ilgili ve gerekli yeterliliğe sahip karar vericiler, restorasyon ve koruma uzmanları, Evrensel Tasarım uzmanları, her yaştan, yetenekten ve engel grubundan en az bir temsilcinin yer aldığı bir ekip kurularak yönlendirici kılavuz kitap yayınlanarak kamusal bir eylem alınmalıdır. Bu kılavuz kitap tarihi dokuyla uyumlu bir malzeme listesi, ilgili yayın ve kurumların listesini içermeli, zamanla hatalı ve eksik uygulamalar belirlenmeli, yeni teknolojik gelişmeler doğrultusunda üretilen yeni çözümleri takip ederek güncel tutulmalıdır. Bu anlayışla gerçekleştirilen projeler tamamlandıktan sonra üretilen çözümlerin ve uygulamaların verimliliğini ölçebilmek için belirli aralıklarla proje alanında denetlemeler yapılabilir, kullanıcıların şikâyet ve geri bildirimleri değerlendirilebilir, böylece eksik veya hatalı uygulamalar belirlenip gelecek projelerde benzer sorunların yaşanmaması adına kılavuz kitap güncellenebilir. Bu doğrultuda İngiltere devletinin Historic England web sitesinde olduğu gibi, ilgili bakanlıkça oluşturulan bir web sitesi ile hem güncel standart, yönetmelik ve kılavuz kitaplara erişim kolaylaştırılabilir, aynı zamanda bu alandaki başarılı projeler ve ürünler sisteme yüklenerek bilgiye ulaşım/erişim kolaylaştırılabilir (Historic England, tarih yok).

Evrensel Tasarım anlayışı özünde kimseyi ayrıştırmadan, tasarımın herkes için aynı kullanılabilirliğe ve estetiğe sahip olmasıdır. Tarihi yapılarda Evrensel Tasarım konusunda önemli olan koruma, erişilebilirlik ya da Evrensel Tasarım ilkelerinin ezberlenmesi ya da bu ilkelere bağlılık değil, bu anlayışın özünü benimsemektir. Ancak bu şekilde tescilli yapılarda karşılaşılan zorluklara karşı pratik ve yaratıcı çözümler üretilebilir. Bu doğrultuda resmi makamların bu

konuya olan ilgisi artmalı, çoğunlukla akademik alanda tartışma konusu olan Evrensel Tasarım bilinci oluşturulmalıdır.

Herkesin başta kamusal yapılar olmak üzere tüm tarihi yapılara erişebiliyor ve kullanabiliyor olması gerekmektedir, bunu sağlamak ise mimarların ve yöneticilerin sorumluluğundadır. Kültürel mirasımızın parçası olan yapılar ve çevreler bir kentli hakkı olarak herkes tarafından deneyimlenebiliyor olması gereken yerlerdir, özellikle ilgili makamlarca bu durum halka hizmet olarak benimsenmelidir (Evcil, Tarihi Mekanları Korumada Unutulan Boyut - Erişilebilirlik, 2018). Tasarımlarda empatiye yer verilerek tüm duyulara hitap eden, Evrensel Tasarım anlayışını benimseyerek herkes tarafından kullanılabilen, kapsayıcı tasarımlar yapmalıdır. Ancak bu şekilde sürdürülebilir, bulunduğu yere ait olan ve saygı gösteren, çevresiyle ve insanla ilişki kuran, konforlu, kullanıcıyı güvende ve iyi hissettiren, kapsayıcılığı sayesinde uzun vadede toplumsal mutluluğu sağlayan, çevresine ve ülkenin yapı stokuna katkı sağlayan yapılar üretilebilecektir.

Bu tez, tarihi yapılarda Evrensel Tasarım anlayışının benimsenmesi ve uygulanması adına yapılacak araştırmalara bir altlık olması amacıyla yazılmıştır. Bu alanda daha kapsamlı araştırmalar yapılmalıdır. Özellikle resmî kurumlar tarafından tartışma konusu haline gelmelidir.

KAYNAKÇA

(2017).*Evrensel Tasarım İlkeleri ile Tasarlamak Çalıştayı.* Gedik Üniversitesi, İstanbul.

Akın Guler, G., & Tutal, O. (2017). Tarihi Yapılarda Erişilebilirlik ve Kullanılabilirlik . *Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu.*

Alan Dunlop Architect. (tarih yok). *Hazelwood School*. 05 20, 2022 tarihinde Alan Dunlop Architect: http://www.alandunloparchitects.com/work/affordable-single-dwellings-and-family-annex-2021/selected-work/hazelwood-school adresinden alındı

American Planning Association. (tarih yok). *Design for Everybody*. 05 19, 2022 tarihinde American Planning Association: https://www.planning.org/planning/2016/mar/designforeverybody/ adresinden alındı

Arkitera. (2019, 09 09). *Kengo Kuma and Associates Tasarımı Odunpazarı Modern Müze Açıldı.* Arkitera: https://www.arkitera.com/haber/kengo-kuma-and-associates-odunpazari-modern-muze-acildi/ adresinden alındı

Bauman, H. (2010). *DeafSpace Design Guidelines* (Cilt 1). Washington, ABD: Gallaudet University.

Bauman, H. (2014). DeafSpace: A Rich Sensory World. *Access by Design*, 17-25.

Bauman, H. (2014). DeafSpace: An Architecture toward a More Livable and Sustainable World. *Deaf Gain: Raising the Stakes for Human Diversity* (s. 375-401). içinde Minneapolis: University of Minnesota Press.

Belir, Ö. (2009). *Mimari Erişilebilirlik Kılavuzu.* Özürlüler Vakfı.

Belir, Ö. (2018). Evrensel Tasarım ve İlkeleri. H. Soydaş Çakır, & Ö. Belir (Dü) içinde, *Evrensel Tasarıma Farklı Bakışlar* (s. 1-18). Nobel Akademik Yayıncılık.

Centre for Excellence in Universal Design. (tarih yok). Historic Buildings and Sites. *Building for Everyone: A Universal Design Approach - Building types* (s. 94-103). içinde Dublin: National Disability Authority.

CEUD. (tarih yok). *Institute of Designers in Ireland (IDI) Awards*. 05 18, 2022 tarihinde The Centre for Excellence in Universal Design: https://universaldesign.ie/awards/idi-design-awards/ adresinden alındı

Chiambretto, A., & Trillingsgaard, A. K. (2016). Deaf Space Individuality & Integration: An Extension of Gallaudet University. 10-41. Aalborg University.

Çekmecelioğlu, E., & Sungur, A. (2020). Inclusivity in Cultural Heritage Sites As a Means of Sustainable Tourism: The Istanbul Topkapi Palace Museum. M. Koscak, & T. O'Rourke (Dü) içinde, *Ethical and Responsible Tourism: Managing Sustainability in Local Tourism Destinations* (s. 285-302). New York: Routledge.

Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği. (2019). Evrensel ve Kapsayıcı Tasarım. ÇEDBİK içinde, *B.E.S.T - Konut Setifika Kılavuzu V2.0* (s. 113-114).

DaphneZeyno. (2018, 01 17). *Bisikletimle Toplu Taşıma Aracına Nasıl Binerim?* Medium: https://medium.com/@daphnezeyno/bisikletimle-toplu-ta%C5%9F%C4%B1ma-arac%C4%B1na-nas%C4%B1l-binerim-9ef0289c45a1 adresinden alındı

Department of Justice. (2010). Alterations to Qualified Historic Buildings and Facilities. *ADA Standards for Accessible Design*, 52-53. Amerika Birleşik Devletleri.

Diocese of London. (tarih yok). *How to install glass doors in your church.* Diocese of London: https://www.london.anglican.org/kb/how-to-install-glass-doors-in-your-church/ adresinden alındı

Dünya Engelliler Vakfı. (2013). *Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu.* İstanbul.

Dünya Engelliler Vakfı. (2013). Mevcut Yapılar. *Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu* (s. 161-168). içinde İstanbul.

Edwards, C., & Harold, G. (2014). DeafSpace and the Principles of Universal Design. *Disability and Rehabilitation*, 1350-1359.

Evcil, A. N. (2014). *Herkes için Tasarım Evrensel Tasarım.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Evcil, A. N. (2018). Tarihi Çevrelerde Herkes için Tasarım Uygulamaları Yapılabilir Mi? Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler. *Tasarım*(282), 73-75.

Evcil, A. N. (2018, Ağustos - Kasım). Tarihi Mekanları Korumada Unutulan Boyut - Erişilebilirlik. *Şehir & Toplum*(11), 41-48.

Filová, N., Rollová, L., & Čerešňová, Z. (2022). Universal Design Principles Applied In Museums' Historic Buildings. *Prostor*, 92-105.

Fuchs, M. (2022, 05 06). *V.R. 'Reminiscence Therapy' Lets Seniors Relive the Past*. The New York Times: https://www.nytimes.com/2022/05/06/well/mind/virtual-reality-therapy-seniors.html adresinden alındı

GKS. (tarih yok). *Turnike Sistemleri*. 05 20, 2022 tarihinde GKS Güvenlik Sistemleri: https://www.guvenlikkamerasistemleri.net/hizmetler/turnike-sistemleri/ adresinden alındı

GSA. (tarih yok). *Accessible facility design*. 05 19, 2022 tarihinde U.S. General Services Administration: https://www.gsa.gov/real-estate/design-and-construction/accessible-facility-design adresinden alındı

Hacıhasanoğlu, I. (2003, 05). Evrensel Tasarım. *Tasarım + Kuram*(3), 93-101.

Heylighen, A., V. V., & Steenwinkel, I. V. (2017). Ten questions concerning inclusive design of the built environment. *Building and Environment*(114), 507-517.

Historic England. (2015). *Easy Access to Historic Buildings.* Historic England.

Historic England. (tarih yok). *Historic England Anasayfası*. Historic England: https://historicengland.org.uk/ adresinden alındı

Huesler, S. (2016, 03 05). *Deaf Space.* Stephanie Huesler: https://stephaniehuesler.com/2016/03/05/deaf-space/ adresinden alındı

Huss, S. (tarih yok). *Library Test Kitchen*. 2022 tarihinde Pinterest: https://tr.pinterest.com/pin/416583652822378 97/ adresinden alındı

ICOMOS. (2008, 10 4). Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites. Canada. 2022 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en00661980015369124 01.pdf adresinden alındı

İkizoğlu, M. (2005, 05). Özürlü, Özürlü Ailesi ve Toplum İlişkisi. *Ufkun Ötesi Bilim, 5*, 47-60.

İnalhan, G. (2018). İşitsel Peyzaj ve Sessizliği Mekanı. H. Çakır Soydaş, & Ö. Belir içinde, *Evrensel Tasarıma Farklı Bakışlar* (s. 43-71). Nobel Akademik Yayıncılık.

Institute for Human Centered Design. (tarih yok). *History*. 05 17, 2022 tarihinde Institute for Human Centered Design: https://www.humancentereddesign.org/inclusive-design/history adresinden alındı

Institute for Human Centered Design. (tarih yok). *Nanakuma Line.* 06 06, 2022 tarihinde Universal Design Case Studies: https://universaldesigncasestudies.org/transportation/subway-stations/nanakuma-line adresinden alındı

İştar Işıklı, E. (2018). *Kendi Anlatımlarıyla Engellilerin Sorunları ve Çözüm Önerileri.* Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Jester, T. C., & Park, S. C. (2003). Architectural Access to Historic Properties. C. Goldman, A.-E. Lesser, M. Lincer, S. Parks, J. P. Salmen, K. Bird, & A. Mathis (Dü) içinde, *Design for Accessibility: A Cultural Administrator's Handbook* (s. 87-94).

Kaplan, G., & Aksoy, V. (2019). Özel Eğitim Kurumlarının Fiziksel Koşullarının Evrensel Tasarım İlkeleri Doğrultusunda İncelenmesi: Eskişehir Örneği. *Yaşadıkça Eğitim, 33*(2), 169-186.

Kristl, Ž., Temeljotov Salaj, A., & Roumboutsos, A. (2019). Sustainability and universal design aspects in heritage building refurbishment. *Facilities*, 599-623.

Lenovo. (tarih yok). *WorkPro 60inW Electric Height-Adjustable Standing Desk with Wireless Charging, Black*. 04 30, 2022 tarihinde Lenovo: https://www.lenovo.com/us/en/p/accessories-and-software/furniture/furniture_desks/78017592?orgRef=https%253A%252F%252Fwww.google.com%252F adresinden alındı

Mace, R. J., Hardie, G. J., & Place, J. P. (1991). *Accessible environments toward Universal Design.* North Carolina: The Center for Universal Design.

Medicana Web ve Yayın Kurulu. (tarih yok). *Misophonia (Mizofoni) Hastalığı: Tedavisi & Belirtileri*. Medicana: https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/11613/misophonia-mizofoni-hastaligi-tedavisi-belirtileri#:~:text=Yabanc%C4%B1%20literat%C3%BCrde%20%E2%80%9CMisophonia%E2%80%9D%20olarak%20bilinen,duyarl%C4%B1l%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20sendromu%20olarak%20da%20 adresinden alındı

Mok, Y. (2022). *Bank of England inflation target.* Wire/PA Images. https://www.paimages.co.uk/search-results/fluid/?q=bank%20of%20england&category=A,S,E&fields_0=all&fields_1=all&imagesonly=1&order=relevance&orientation=both&words_0=all&words_1=all adresinden alındı

Morby, A. (2016, 07 28). *Büro North proposes ground-level traffic lights to prevent pedestrian accidents*. Dezeen: https://www.dezeen.com/2016/07/28/movie-buro-north-ground-level-traffic-lights-prevent-pedestrian-accidents-video/ adresinden alındı

National Disability Authority. (tarih yok). *What is Universal Design*. 05 17, 2022 tarihinde Centre for Excellence in Universal Design: https://universaldesign.ie/what-is-universal-design/ adresinden alındı

NDA. (tarih yok). *7 Principles.* 04 30, 2022 tarihinde The Centre for Excellence in Universal Design: https://universaldesign.ie/What-is-Universal-Design/The-7-Principles/7-Principals-.pdf adresinden alındı

Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs. (2010). *Cultural heritage preservation and universal design – a process tool.* Tønsberg, Norveç: The Delta Centre.

Nova Elevators. (tarih yok). *Installation of a Giotto round elevator in Padova*. 06 03, 2022 tarihinde Nova Elevators: https://www.novaelevators.it/en/installation-of-a-giotto-round-elevator-in-padova/ adresinden alındı

Nova Elevators. (tarih yok). *Stainless steel, glass and brick-walls in Venice*. 06 03, 2022 tarihinde Nova Elevators: https://www.novaelevators.it/en/venice-appreciates-the-glass-finishes-of-suite-homelift/ adresinden alındı

O'Brien, D. (2020). Negotiating academic environments: using Lefebvre to conceptualise deaf spaces and disabling/enabling environments. *Journal of Cultural Geography*(37:1), 26-45.

Pérez Liebergesell, N., Vermeersch, P. W., & Heylighen, A. (2019). Through the eyes of a deaf architect: reconsidering conventional critiques of vision-centered architecture. *The Senses and Society*, 46-62.

Raynes Rail. (tarih yok). *Universal Design*. 05 20, 2022 tarihinde Coco Raynes Associates: https://www.raynesassociates.com/universal-design-raynes-rail-braille-rail adresinden alındı

Serrano & Baquero. (tarih yok). *Terreno De Juegos*. Serrano Baquero: https://www.serranoybaquero.com/Proyecto-048-TerrenoDeJuegos.html adresinden alındı

Sesame Access. (2019, 05 25). *Wheelchair Access into Listed Buildings*. 05 30, 2022 tarihinde Sesame Access: https://www.sesameaccess.com/about/articles/wheelchair-access-into-listed-buildings adresinden alındı

Sesame Access. (2022, 04 27). *Listed Buildings - We have found the solution for disabled access!* Sesame Access: https://www.sesameaccess.com/about/articles/stairlift-companies adresinden alındı

Sesame Access. (2022). *Westminster Equality Act Stairlift In London - Alex Vásquez*. Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=kp0sfgGP8PE adresinden alındı

Sesame Access. (tarih yok). *Bank of England*. 05 2022 tarihinde Sesame Access The Invisible Lift: https://www.sesameaccess.com/clients/bank-of-england adresinden alındı

Sungur Ergenoğlu, A. (2013). *Mimarlıkta Kapsayıcılık: Herkes için Tasarım.* İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *Erişilebilirlik Kılavuzu.* Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni.* https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf adresinden alındı

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (tarih yok). *Sık Sorulan Sorular - Erişilebilirlik*. 05 17, 2022 tarihinde T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: https://www.aile.gov.tr/sss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/erisilebilirlik/ adresinden alındı

Tasarım . (2018). Hazelwood Scholl. *TASARIM*(282), 98-103.

Taylor, T., & Pineo, H. (2015). *Health and wellbeing in BREEAM.* Watford: BRE Global.

TDK. (tarih yok). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Tez Merkezi. (tarih yok). *Ulusal Tez Merkezi*. Yüksek Eğitim Kurumu Başkanlığı: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ adresinden alındı

The Center for Universal Design. (1997). *The Principles of Universal Design Version 2.0.* Raleigh: NC: North Carolina State University. https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udprinciples.htm adresinden alındı

The European Institute for Design and Disability. (2004). *The EIDD Stockholm Declaration.* 2022 tarihinde EIDD Design for All Europe: https://dfaeurope.eu/what-is-dfa/dfa-documents/the-eidd-stockholm-declaration-2004/ adresinden alındı

The Global Goals. (tarih yok). *11 Sustainable Cities and Communities*. 2022 tarihinde The Global Goals: https://www.globalgoals.org/goals/11-sustainable-cities-and-communities/ adresinden alındı

The WBDG Historic Preservation Subcommittee. (2019, 08 26). *Provide Accessibility For Historic Buildings*. Whole Building Design Guide: https://www.wbdg.org/design-objectives/historic-preservation/provide-accessibility-historic-buildings adresinden alındı

Tutal, O. (2020). Tarihi Çevre ve Erişilebilirlik. *Kentli*, 66-71.

U.S. Department of Justice Civil Rights Division. (tarih yok). *ADA Standards for Accessible Design*. ADA.gov: https://www.ada.gov/2010ADAstandards_index.htm adresinden alındı

UNESCO. (2010). *Report on the international workshop « Advancing Sustainable Tourism at Natural and Cultural Heritage Sites ».* 2022 tarihinde alındı

USGBC. (tarih yok). *Visitability and universal design*. 05 18, 2022 tarihinde U.S. Green Building Council: https://www.usgbc.org/credits/neighborhood-development-plan-neighborhood-development/v4-draft/npdc11 adresinden alındı

WG3 Studio. (tarih yok). *Sbm*. WG3 Studio: https://www.wg3.at/projekt/schlossbergmuseum-graz/ adresinden alındı

Yalın Mimarlık. (2017). *Çanakkale Gazi Evi*. 2022 tarihinde Yalın Mimarlık: https://yalin-mimarlik.com/projeler/gazi-evi adresinden alındı

Ek A Tarihi yapılarda Evrensel Tasarımın sağlanması doğrultusunda önceliklendirme kontrol tablosu

Tarihi Yapılarda Evrensel Tasarım

Önceliklendirme Listesi

Öncelik Sırası		Kontrol	Açıklama
	Proje başlangıcında bir danışma ekibi kurulmalıdır. Bu ekip, evrensel tasarım ve koruma ve restorasyon uzmanları, yapı denetçileri, her yaştan, büyüklükten,		
1	yetenekten bireyler ve her engel grubundan en az bir kişi dahil olmak üzere ilgili paydaşlardan oluşmalıdır. Bu grupla beraber müdahale çözümleri üretilmelidir.	☐	
	Birincil öneme sahip alanlarda mümkün olan en zorunlu evrensel tasarım veya		
2	erişilebilirlik standartları sağlanmalıdır. Bu alanlar; bina çevresi, girişler, acil çıkışlar, zemin kat ve yapının işlevine göre birincil fonksiyonlara sahip mahaller.	☐	
	Ürün, hizmet ve programlara erişim sağlanmalıdır. Özellikle devlet daireleri vb.		
3	resmî kurumlarda bu madde birincil önceliğe sahiptir.	☐	
4	Erişilebilirliğin sağlandığı tüm katlarda erişilebilir tuvaletler olmalıdır	☐	
5	İkincil öneme sahip alanların erişilebilirliği sağlanmalıdır.	☐	
	Erişilebilirliğin bir engel grubu için sağlanamadığı durumlarda, yapı ve yapı		
6	elemanları erişilebilirliğin sağlanabildiği diğer engel gruplarını kapsayacak şekilde tasarlanmalıdır.	☐	

A
ERASMUS

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR

Konferans Bildirileri

1. Akdemir, İ., & Arabacıoğlu, F. P. (2022). Tarihi Yapılarda Evrensel Tasarım. 7. Uluslararası Mimarlık ve Tasarım Kongresi. İstanbul.